

Molla Hüsrev'e Nispet Edilen Eserlere Dair Bir Tespit ve Tasnif Denemesi

Orhan ENÇAKAR | <https://orcid.org/0000-0001-6629-6965>

Dr. | Yazar | 74orhan@gmail.com

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi | ROR: <https://ror.org/05fvjwq08>
İslam Hukuku | İstanbul, Türkiye

Öz

Fatih Sultan Mehmed döneminin ve genel olarak Osmanlı tarihinin meşhur uleması arasında yer alan, ilmiye sınıfının en üst makamı İstanbul Müftülüğü mansıbına kadar ulaşıp vefatına kadar bu makamda kalan Molla Hüsrev (ö. 885/1480) daha çok fıkıh ve usûl-i fıkıh sahasında yaptığı çalışmalarıyla tanınır. Nitekim fıkıha dair yazdığı *Düerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm* isimli eseri ile usûl-i fıkıh dair yazdığı *Mir'âtü'l-usûl fi şerhi Mirkâti'l-vüsûl* isimli eseri Osmanlı medreselerinde uzun süre ders kitabı olarak okutulmuş ve bu iki eser üzerine şerh, hâşiye, tercüme türünden birçok çalışma yapılmıştır. Molla Hüsrev'in meşhur eserleri dışında klasik kaynaklarda, yazma eser kataloglarında ve akademik çalışmalarda kendisine nispet edilen daha birçok metin, şerh, hâşiye, ihtisar, tercüme ve risale türü eserleri bulunmaktadır. Kendisine nispet edilen bu eserlerden bir kısmının ona aidiyeti kesin olmakla birlikte diğer bir kısmının aidiyeti ise tartışmaya açıktır. Literatürde sıklıkla rastlanan meşhur ulemaya çeşitli sebeplerle bilerek veya bilmeyerek yanlış eser nispet etme problemi Molla Hüsrev'in eserleri için de söz konusudur. Bu problem kaynaklarda, akademik çalışmalarda ve özellikle yazma eser kataloglarında adı geçen eserlerinin bu gözle yeniden incelenmesini gerektirmektedir. Molla Hüsrev'e nispet edilen eserlerin kendisine aidiyetini merkeze alarak yaptığımız bu çalışmada kendisine nispet edildiğini tespit edebildiğimiz kırk kadar eser bu açıdan incelemeye alınmıştır. İnceleme neticesinde müellif ile eser arasındaki nispeti doğrulamak amacıyla geliştirilmiş yöntemlerle Molla Hüsrev'e aidiyetinin kesin olduğu teyit edilen tefsir, fıkıh, usûl-i fıkıh, mantık ve belagat konularına dair yazılmış on dört eser konuları, telif sebebi, telif tarihleri ve baskı durumları dikkate alınarak kısaca tanıtılmış ve kronolojik olarak sıralandıkları bir tabloda gösterilmiştir. Kendisine nispet edilen tefsir, fıkıh, belagat ve astronomiyle alakalı on bir eserin ise nüshasının bulunamaması, eser içinde Molla Hüsrev'in adının veya diğer eserlerine atfın geçtiğinin tespit edilememesi gibi sebeplerle kendisine aidiyetinin yeniden sorgulanması gerektiği kanaati hasıl olmuştur. Tefsir, kıraat, kelam, fıkıh, vaz gibi konularda risale, şerh, hâşiye ve metin türünden Molla Hüsrev'e nispet edilen on dört eserin ise eser veya müellif isminin kütüphane kayıtlarına yanlış girilmesi, nüsha üzerinde veya akademik çalışmalarda eserin yanlışlıkla kendisine nispet edilmesi gibi çeşitli sebeplerden Molla Hüsrev'e aidiyetinin doğru olmadığı sonucuna varılmıştır. Makale Molla Hüsrev'e nispet edilen eserler hakkında yapılmış en kapsayıcı müstakil çalışma olmakla beraber özellikle yazma eser kataloglarının her geçen gün daha eksiksiz ve doğru hale gelmesiyle Molla Hüsrev'e nispet edilen eserlerin isimleri ve sayılarında değişiklik olması kuvvetle muhtemeldir.

Anahtar Kelimeler

Molla Hüsrev, Literatür, Molla Hüsrev'in Eserleri, Telif Tarihi, Aidiyet, Yanlış Nispet

Atıf Bilgisi

Ençakar, Orhan. "Molla Hüsrev'e Nispet Edilen Eserlere Dair Bir Tespit ve Tasnif Denemesi". *Rize İlahiyat Dergisi* 25 (Ekim 2023), 123-141. <https://doi.org/10.32950/rid.1349939>

Yayın Bilgileri

Türü	Araştırma Makalesi		
Süreç Bilgileri	Geliş Tarihi: 25.08.2023	Kabul Tarihi: 09.10.2023	Yayın Tarihi: 20.10.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme		
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.		
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate		
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.		
Etik Bildirim	ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr		
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.		
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.		

Dizinlenme Bilgisi

An Attempt to Identify and Classify the Works Attributed to Mullā Khusraw

Orhan ENÇAKAR | <https://orcid.org/0000-0001-6629-6965>

Dr. | Author | 74orhan@gmail.com

Türkiye Diyanet Foundation Center for Islamic Studies | <https://ror.org/05fvjwq08>

Islamic Law | İstanbul, Türkiye

Abstract

Mullā Khusraw (d. 885/1480), one of the most famous scholars of Mehmed the Conqueror's reign and Ottoman history in general, who reached the highest position of the scholarly class, the mufti of İstanbul, and remained in this position until his death, is mostly known for his works in the fields of fiqh and usūl al-fiqh. As a matter of fact, his work on fiqh, *Durer al-hukkām fī sharh Gurer al-ahkām*, and his work on usūl al-fiqh, *Mir'āt al-usūl fī sharh Mirkāti al-wusūl*, were taught as textbooks in Ottoman madrasas for a long time, and many commentaries, hāshiyā's, and translations were made on these two works. In addition to his famous works, Mullā Khusraw has many more texts, commentaries, hāshiyā's, ikhtisār's, translations, and treatises attributed to him in classical sources, manuscript catalogs, and academic studies. While some of these works attributed to him are certain, others are open to debate. The problem of attributing false works to famous ulamā for various reasons, intentionally or unintentionally, which is frequently encountered in the literature, is also the case for the works of Mullā Khusraw. This problem requires a re-examination of works attributed to him as mentioned in sources, academic studies and especially in manuscript catalogs. In this study we have identified and re-examined about forty such works. Fourteen works on tafsīr, fiqh, usūl al-fiqh, logic and rhetoric, whose attribution to Mullā Khusraw is confirmed by the methods developed to verify the relation between the author and the work, are briefly introduced by considering their subjects, reasons for composition, dates of composition and printing status, and they are demonstrated in a table where they are listed chronologically. Another eleven works attributed to him on tafsīr, fiqh, rhetoric and astronomy should be re-examined for reasons such as the lack of any extant manuscript, the absence of Mullā Khusraw's name in the work or any reference to his other works. Fourteen works attributed to Mullā Khusraw in the form of treatises, commentaries, glosses and texts on subjects such as tafsīr, qiraat, kalām, fiqh, wad', etc. were found to be incorrect due to various reasons such as the incorrect entry of the name of the work or the author in library records, the incorrect attribution of the work to him on the manuscript or in academic studies. Although the article is the most comprehensive independent study on the works attributed to Mullā Khusraw, it is highly probable that the names and numbers of the works attributed to Mullā Khusraw will change, especially as manuscript catalogs become more complete and more accurate with each passing day.

Keywords

Mullā Khusraw, Literature, Works of Mullā Khusraw, Date of Composition, Attribution

Citation

Ençakar, Orhan. "An Attempt to Identify and Classify the Works Attributed to Mullā Khusraw". *Rize Theology Journal* 25 (October 2023), 123-141. <https://doi.org/10.32950/rid.1349939>

Publication Information

Type	Research Article
Process Information	Date of Submission: 25.08.2023 Date of Acceptance: 09.10.2023 Date of Publication: 20.10.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Abstracting and Indexes

Giriş*

Osmanlı hukuk tarihinin en önemli simaları arasında yer alan Molla Hüsrev (ö. 885/1480), İstanbul Kadılığı ve daha sonraları “Şeyhülislamlık” olarak anılacak olan ilmiye sınıfının en üst mertebesi İstanbul Müftülüğü'ne kadar yükselerek vefatına kadar bu görevde kalmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in kendisi hakkında “zamanımızın Ebû Hanîfe'si” diyerek takdir ettiği nakledilen Molla Hüsrev Fatih'in huzurunda yapılan ilmî tartışmalarda hakemlik yapmış, huzur derslerine katılmış, Fatih'in isteği üzerine bazı eserleri telif ve tercüme etmiş, eserleri ve yetiştirdiği öğrencileriyle haklı bir şöhrete sahip olmuştur.¹

Daha çok usûl-i fıkha dair yazdığı *Mir'âtü'l-usûl fi şerhi Mirkâti'l-vüsûl* ile Hanefî füru-i fikhına dair yazdığı *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm* eserleriyle bilinen Molla Hüsrev müderrislik ve kadılıkla geçirdiği bir asra yakın ömründe mantıktan belagate, tefsirden fıkıh ve usûl-i fıkha kadar farklı alanlarda metin, hâşiye, risale ve tercüme türü eserler kaleme almıştır. Bu eserlerin hâşiye türünde olanları eserin belli bir bölümüne kadar yazılmış tamamlanamamış çalışmalarlardır. Bilinen eserleri dışında kaynaklarda, akademik çalışmalarda ve özellikle yazma eser kataloglarında Molla Hüsrev'e nispet edilen başka eserler de bulunmaktadır. Çokça eser telif etmekle meşhur olmuş ulemaya çeşitli sebeplerle bilerek veya bilmeyerek yanlış eser nispeti literatürde karşılaşılan sorunlardan biridir. Bazen bu sorun, nispet edildiği müellifin çok meşhur olması sebebiyle eserin nüshalarının hızla çoğalarak yayılmasına, hatta üzerine şerh ve hâşiyeler yazılarak eser etrafında küçük de olsa bir literatür oluşmasına ve içindeki bilgilerin nispet edildiği müellife ait olduğu iddiasıyla müellif hakkında olumlu veya olumsuz kanaatler oluşmasına kadar varabilmektedir.² Molla Hüsrev'e de bilerek veya bilmeyerek yanlış eser nispet edildiği de olmuştur. Bu sorun özellikle yazma eser kataloglarında kendisine nispet edilen eserlere bu gözle yeniden bakmayı gerektirmektedir. Molla Hüsrev hakkında yapılan çalışmalarda eserlerinden de bahsedilmekle birlikte görebildiğimiz kadarıyla sadece eserlerini konu edinen tek bir çalışma bulunmaktadır.³ Bunun dışında Molla Hüsrev'in tüm eserlerini konu edinen, telif tarihlerini tespit edip kronolojisini çıkarmaya çalışan ve özellikle de Molla Hüsrev'e nispeti sorununu tartışan ve onları buna göre tasnif eden müstakil bir çalışma bulunmamaktadır.

Kendisine nispet edilen bazı eserlerdeki aidiyet problemi üzerine Molla Hüsrev'in eserlerini ona aidiyeti açısından ele aldığımız bu makale Molla Hüsrev hakkında yazılmış veya eserlerine atıf yapan *DİA* maddeleri, hakkında yapılmış iki sempozyumda sunulan tebliğler, yazma eserler kurumunun yeni açılan sitesinde (portal.yek.gov.tr), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümünün yenilenen kataloğunda (katalog.istanbul.edu.tr) ve Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi kataloğunda (yazmaeserler.diyaret.gov.tr) Molla Hüsrev'e nispet edildiğini tespit edebildiğimiz kırk kadar eseri kapsamaktadır.⁴ Eserlerin Molla Hüsrev'e aidiyetinin doğrulanmasında eser içinde kendi adını zikretmesi, diğer eserlerine veya diğer eserlerinde bu eserine atıf yapması, birçok kaynakta veya yazma nüshada kendisine nispet edilmesi gibi eserin müellife aidiyetini kesin veya güçlü bir şekilde ortaya koyan, müellifle eser arasındaki nispeti ortaya çıkarmak üzere geliştirilmiş iç ve dış doğrulama/tevsik yöntemleri kullanılmıştır.⁵ Eserler böylece Molla Hüsrev'e aidiyeti merkeze alınarak üç grupta toplanmıştır. Birinci grupta Molla Hüsrev'e aidiyeti kesin olduğu teyit edilen eserlere yer verilmiş ve bu eserlerin konusu, telif sebebi ve tarihi, müellif hattı nüshaları ve baskı durumlarına dair kısa bir tasvir yapılmıştır. Bu bölümün sonuna ayrıca Molla Hüsrev'in eserlerinin adı, telif tarihi ve baskı durumunu gösteren kronolojik sıraya göre hazırlanmış bir tablo eklenmiştir. İkinci grupta kaynaklarda veya yazma eserlerde Molla Hüsrev'e nispet edilmiş olmakla birlikte nüshası bulunmadığı ya da eser içinde müellifin adının veya diğer eserlerine atfın tespit edilemediği ve bu sebeple müellife aidiyeti birinci gruptakiler kadar kesin olmayan eserlere yer

* Makaleyi okuyarak kıymetli mülahaza ve katkılarda bulunan anonim hakemlere müteşekkirim. Makalede yer alan bazı müellif ve nüshaların tespitinde katkılarına aldığım Doç. Dr. Musa Alak, Aziz Ençakar, Muhammed Şahin, Şaban Kütük ve Ahmet Balcı'ya, ayrıca Dr. Usame Onuş ve Salih Günaydın'a da teşekkür ediyorum.

¹ Ferhat Koca, “Molla Hüsrev”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 30/252.

² Bunun tipik bir örneği olarak Birgivi'ye (ö. 981/1573) nispet edilen kelime-i tevhide dair yazılmış lugaz/bilmece türü kısa bir risale ile bu risale üzerine yazılan yirmi kadar şerh ve bunların toplamda yüz kadar nüshasından oluşan literatür zikredilebilir. Bk. Aziz Ençakar, “Birgivi'ye Nispet Edilen Kelime-i Tevhîde Dair Lugaz'ın Asıl Müellifi ve Bu Lugaz Üzerine Yazılan Şerhler”, *İslam Tetkikleri Dergisi* 13/2 (2023), 605-631.

³ Ali Rıza Karabulut, “Molla Hüsrev'in Eserleri”, *Molla Hüsrev Mehmet Efendi Kongresi Tebliğleri*, ed. Ahmet Hulûsi Köker (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, 1992), 125-133. Karabulut bu çalışmasında Molla Hüsrev'in tespit edebildiği yirmi eserini, varsa şerhleri ve bazı nüsha bilgileriyle birlikte zikretmiş, eserlerin Molla Hüsrev'e aidiyeti problemi üzerinde durmamıştır. Makalede geleceği üzere bu eserlerden bazılarının Molla Hüsrev'e nispeti yanlıştır.

⁴ Molla Hüsrev'in eserlerine ait nüshaların daha çok yurtiçindeki kütüphanelerde yer alması sebebiyle kütüphane taraması yurtiçindeki bu üç önemli katalogla sınırlandırılmış, yurtdışındaki kataloglar ile yukarıda zikredilenler dışındaki kaynaklar araştırma dışında tutulmuştur.

⁵ Bk. *İsam Tahkiki Neşir Kılavuzu*, haz. Okan Kadir Yılmaz, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), 43-47.

verilmiştir. Üçüncü ve son grupta ise Molla Hüsrev'e nispetinin yanlış olduğu kanaati hasıl olan eserler ve bu yanlış nispetlerin muhtemel sebepleri yer almaktadır.

1. Molla Hüsrev'e Nispeti Kesin Olan Eserler

Molla Hüsrev'in, eser içinde kendi adını zikretmesi, diğer eserlerine atıf yapması, birçok kaynakta veya yazma nüshada kendisine nispet edilmesi suretiyle, kendisine aidiyeti kesin olduğu bilinen eserleri aşağıda konularına göre sıralanmış, ardından eserlerin tespit edilebilen telif tarihlerine göre kronolojik listesi verilmiştir. Molla Hüsrev'e aidiyeti kesin olduğu bilinen bu eserler tefsir, fıkıh, usûl-i fıkıh, mantık ve belagat konularında yazılmış metin, şerh, hâşiye, risale ve tercüme türünde eserlerdir.

1.1. Tefsir

Molla Hüsrev'in tefsirle ilgili Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envârü't-Tenzil* isimli tefsiri üzerine yazdığı bir hâşiyesi, bir de En'âm suresinden bazı ayetlere dair aldığı notlarından oluşan kısa bir risalesi vardır. Ayrıca daha sonraları bazı müstensihler tarafından Molla Hüsrev'in Beyzâvî hâşiyesinden alınarak kendisine nispet edilmiş iki risale daha vardır. Bunlar aslında müstakil birer eser olmasa da Molla Hüsrev'in hâşiyesinden alındıkları için ona aidiyeti konusunda şüphe yoktur ve bu sebeple bu kısımda; Beyzâvî hâşiyesi altında zikredilmişlerdir.

1.1.1. Hâşiye ale'l-Beyzâvî

Beyzâvî'nin *Envârü't-Tenzil* isimli tefsiri üzerine Bakara suresi 142. ayete kadar yazdığı şerhtir. Nüshalarda her ne kadar eserin adı *Hâşiye ale'l-Beyzâvî* olarak geçse de Molla Hüsrev şerh ettiği yere kadar Beyzâvî metninden hiçbir konuyu atlamamıştır. Bu yönüyle eser daha çok bir şerh çalışması niteliğindedir. Molla Hüsrev Beyzâvî tefsiri üzerine yapılan çalışmalarda daha çok *el-Keşşâf*'ın şerh ve hâşiyelerinden faydalandığını kendisinin ise her ne kadar bu ilmin ehli olmasa da uzun zaman Beyzâvî tefsirini mütalaa ettiğini ve bu süre içinde eserin künhüne vakıf olup müşkilatını çözdüğünü ve böylece bu şerhi yazmaya karar verdiğini söylemektedir.⁶ Eserin telif tarihi bilinmemektedir. Kendisinin yazdığı aşağıda gelecek olan *el-Mutavvel* hâşiyesine yaptığı atıftan⁷ bu şerhi ondan sonra yazdığı anlaşılmaktadır. Yazma eser kütüphanelerinde çok sayıda nüshası bulunan eser, üç parça halinde yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiştir.⁸ Şehit Ali Paşa, 239 ile Yeni Medrese, 46'da kayıtlı nüshaların başında müellif hattı olduğu yazılıdır. Torunu Hüsrevzâde'nin temellük kaydı bulunan Damad İbrahim Paşa, 229'da kayıtlı nüshanın da ilk otuz varacağı müellif hattıdır.

1.1.1.1. Kelâm Müteallik bi't-Tesmiye

Sure başlarındaki besmelenin ayet olup olmadığı konusu hakkında yazılmış olan Köprülü Kütüphanesi, Hafız Ahmet Paşa, 329'da (148b) kayıtlı bu risale nüshanın sonunda ifade edildiği üzere Molla Hüsrev'in Beyzâvî hâşiyesinin ilgili bölümünden istinsah edilmiş olup⁹ konu hakkında Molla Hüsrev tarafından yazılmış ayrı bir risale değildir.

1.1.1.2. Risâle fi'l-râbi Elif Lâm Mîm Zâlike'l-Kitâb¹⁰

Bu risale, incelenen iki nüshanın¹¹ sonunda müstensihler tarafından belirtildiği üzere, bir önceki risale gibi Molla Hüsrev'in Beyzâvî hâşiyesinin ilgili kısmının¹² müstakil olarak istinsah edilmiş hali olup konu hakkında Molla Hüsrev tarafından yazılmış ayrı bir risale değildir.

1.1.2. er-Risâletül-Ma'mûle alâ Sûreti'l-En'âm (Hâşiye alâ sûreti'l-En'âm mine'l-Keşşâf ve ba'zi'l-Kâdî)

Risale, Molla Hüsrev'in En'âm suresinden bazı ayetlere (1, 5, 11, 27, 32, 154, 158) dair aldığı notlarından oluşan kısa bir hâşiyedir.

⁶ Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Beyzâvî*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, 229), 1b-2a.

⁷ Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Beyzâvî* (Damad İbrahim Paşa, 229), 19b.

⁸ Bk. Hayder Mohammed Jasım, *Molla Hüsrev'in Hâşiye Alâ Envârü't-Tenzil ve Esrârü't- Te'vîl Adlı Eserinin 1-83. Varaklarının Tahkiki*, (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Mehmet Ali Yağlıoğlu, *Molla Hüsrev'in Hâşiye Alâ Envârü't-Tenzil ve Esrârü't- Te'vîl Adlı Eserinin 88-167. Varaklarının Tahkiki*, (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Müfide Gökler, *Molla Hüsrev'in Hâşiye Alâ Envârü't-Tenzil ve Esrârü't- Te'vîl Adlı Eserinin 168-249. Varaklarının Tahkiki*, (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

⁹ Krş. Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Beyzâvî* (thk. Hayder Mohammed Jasım), 103-110.

¹⁰ Bk. Koca "Molla Hüsrev", 30/254.

¹¹ *Risâle fi'l-râbi Elif Lâm Mîm Zâlike'l-Kitâb* (İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmet Paşa, 1602), 97a-97b; (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah, 388), 271a-273a.

¹² Krş. Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Beyzâvî* (thk. Hayder Mohammed Jasım), 269-273.

Fatih Sultan Mehmed'in emri gereği huzurda müzakere edilmek üzere En'âm süresini *el-Keşşâf*, Teftâzânî hâşiyesi ve Beyzâvî tefsirinden mütalaa eden Molla Hüsrev, bu esnada aklına gelenlerin hepsini huzurda dile getiremeyeceğini düşünerek not etmeye karar verir ve bu kısa hâşiyeyi telif eder.¹³ Risalenin tespit edebildiğimiz nüshalarında telif tarihi yoktur. *el-Mutavvel* üzerine yazdığı hâşiyesine yaptığı atıflardan¹⁴ bu risaleyi ondan sonra yazdığı anlaşılmaktadır. Fatih'in huzurundaki dersler için not alındığına göre İstanbul'un fethinden sonra telif edildiğini söyleyebiliriz. Risale hala yazma halinde olup üzerine bir değerlendirme yazılmıştır.¹⁵ Fazıl Ahmed Paşa, 1609, (1b-6a) kayıtlı nüshanın başında müellif hattı olduğu bilgisi vardır.¹⁶

1.2. Fıkıh

Molla Hüsrev'in biri metin, biri şerh ve biri de risale olmak üzere üç furu fıkıh eseri bulunmaktadır. Bunlar içinde *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm* en meşhur eseri olup yazma eser kütüphanelerinde yüzlerce nüshası vardır.

1.2.1. Gurerü'l-Ahkâm

Hanefî fikhına dair yazmış olduğu muhtasar fıkıh metnidir. Molla Hüsrev gençlik çağından beri fıkıh ve usûl-i fıkıh ile meşgul olmuş, sonraları istemese de kadılık görevine getirilmiştir. Bu süre içerisinde bir hayli mesele inceleyen Molla Hüsrev böylece metinlerde mutlak olarak geçen birçok meselenin çeşitli kayıtları olduğunun farkına varmıştır. Yakalanmış olduğu veba hastalığından kurtulması durumunda, tıpkı usûl-i fıkıhta yaptığı gibi fıkıhta da kısa bir metin yazmaya niyet eden Molla Hüsrev bu metnin tertibinin diğerlerinden farklı olacağını, içinde zayıf rivayetlerin bulunmayacağını, diğer metinlerde mutlak olarak zikredilen meselelerin kayıtlarının konacağını ve onlarda yer almayan bazı önemli meselelere yer verileceğini söyler.¹⁷ Sağlığına kavuşunca da bu niyetini yerine getirir ve *Gurerü'l-ahkâm* adını verdiği¹⁸ bu metni telif eder.

Molla Hüsrev "Büyük Veba Yılı" olarak nitelendirdiği 872'de (1467) veba hastalığına yakalanmış, Allah'ın kendisini bu hastalıktan kurtarması durumunda bu eseri yazacağını söylemiştir.¹⁹ Eserin Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 918'de kayıtlı müellif hattı nüshasının sonunda farklı bir hat ile düşülmüş notta eseri 872'de (1467) yazmaya başladığı bilgisi mevcuttur. Anlaşılan Molla Hüsrev aynı yıl hastalıktan kurtulmuş ve verdiği sözü tutarak hemen eseri telif etmeye başlamıştır. Eserin telifi yaklaşık yedi yıl sonra 14 Zilkade 878 cuma günü kuşluk vaktinde (02 Nisan 1474) sona ermiştir.²⁰ Eserin elimizde iki tane müellif hattı yazma nüshası vardır: İlki eserin telifinden bir gün sonra 15 Zilkade 878 cumartesi günü (03 Nisan 1474) istinsah ettiği ve Fatih Sultan Mehmed'e sunduğu Topkapı Saray Kütüphanesi, III. Ahmed, 1032'de kayıtlı nüshadır. Diğeri ise yukarıda geçen, eserin telifinden yaklaşık on bir yıl sonra 883 Rebiülahir sonlarında (Temmuz 1478) cuma günü kuşluk vaktinde istinsah ettiği Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 918'de kayıtlı olan nüshadır.

Eser Osmanlı Dönemi'nden günümüze kadar şerhiyle birlikte birçok defa basılmıştır.²¹ Eserin şerhiyle birlikte tahkikli en son neşri 2022'de üç cilt halinde yapılmıştır.²²

1.2.2. Dürerü'l-Hükkâm fi Şerhi Gureri'l-Ahkâm

Kendisinin telif ettiği *Gurerü'l-ahkâm* isimli muhtasar fıkıh kitabına yazdığı orta hacimli şerhidir. *Dürer* Osmanlı medreselerinde yüzyıllar boyu ders kitabı olarak okutulmuş²³ ve sonrasında telif edilen İbrâhim el-Halebî'nin (ö. 956/1549) *Mülteka'l-ebhur* adlı eseriyle birlikte Osmanlı Devleti'nin bir nevi yarı resmî hukuk kitabı olmuştur.²⁴ *Gurer*'i telif ederken kadılık görevinden de kurtulduğunu ifade eden Molla Hüsrev bu nimete bir şükür olarak (henüz *Gurer*'i tamamlamadan bir yıl kadar önce) *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm* adını verdiği²⁵ bu şerhi yazmaya başlamıştır. Eserin telifine 12 Zilkade 877 (10 Nisan 1473) cumartesi günü

¹³ Molla Hüsrev, *er-Risâletül-Ma'mûle alâ Süreti'l-En'âm*, (İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmet Paşa, 1609), 1b.

¹⁴ Molla Hüsrev, *er-Risâletül-Ma'mûle alâ Süreti'l-En'âm*, (İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmet Paşa, 1609), 2a, 4a.

¹⁵ Tuğrul Tezcan, "Molla Hüsrev'in En'âm Suresi Üzerine Bir Risalesi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, ed. Ali Açık vd. (Tokat: 2015), 3/287-97.

¹⁶ Tezcan'ın risalenin tek nüshası olduğu yönündeki tespiti (s. 290) risalenin diğer isimle kayıtlı nüshalarını görmemesinden kaynaklanmaktadır. Kendisinin incelediği ve demirbaş numarası sehven 1602 olarak kaydettiği nüshanın numarası 1609'dur. Risalenin tespit edebildiğimiz diğer nüshaları şunlardır: İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 110, 153a-170b; Şehit Ali Paşa, 322, 20b-29b; Hacı Beşir Ağa, 666, 51b-55b; Konya: Yusuf Ağa Kütüphanesi, 12, 80b-95a.

¹⁷ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm* (İstanbul: Merkezü Harf li'l-Bahsi ve't-Tatviri'l-İlmi, 1443/2022), 1/112, 118-19.

¹⁸ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/119.

¹⁹ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/118.

²⁰ Molla Hüsrev, *Gurerü'l-ahkâm*, (Feyzullah Efendi, 918), 103b.

²¹ Ahmet Akgündüz, "Dürerü'l-hükkâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/27-28.

²² Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm*, İstanbul: Merkezü Harf li'l-Bahsi ve't-Tatviri'l-İlmi, 3 cilt, 1443/2022.

²³ Mehmet İpşirli, "Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/329.

²⁴ Akgündüz, "Dürerü'l-hükkâm", 10/27.

²⁵ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/113.

başlamış ve 02 Cemâziyelevvel 883'te (01 Ağustos 1478) yine bir cumartesi günü eseri tamamlaya muvaffak olmuştur.²⁶ Eser üzerine Osmanlı coğrafyasında birçok şerh, hâşiye, reddiye, tercüme ve ihtisar çalışması yapılmıştır.²⁷ Eserin müellif hattı bir nüshası Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa, 563'te kayıtlıdır. Yukarıda geçtiği üzere eserin birçok baskısı yapılmıştır.

1.2.3. Risâle fi'l-Velâ

Azat edilen köle ile sahibi arasında oluşan hukukî bağı (velâ) miras hukuku açısından ele aldığı risaledir. Azatlı kölelerin geriye erkek varis bırakmadan vefatı durumunda eski sahiplerinin velâ hakkına istinaden mirastan hak talep etmelerinin doğurduğu sosyal problemleri azatlı kölenin ailesi lehine çözmek maksadı ile yazılmıştır. Risale, sonunda yer alan teliften ferağ kaydına göre 873 Ramazan başlarında (Mart 1469) tamamlanmıştır. Molla Hüsrev *Dürer*'de bu risalesine atıf yapmaktadır.²⁸ Risaleye birçok alim reddiye yazmıştır.²⁹ Bunlardan Molla Gürânî'nin (ö. 893/1488) reddiyesine Molla Hüsrev sert bir cevap vermiştir. Risale, Molla Gürânî'nin reddiyesi ve Molla Hüsrev'in cevabıyla birlikte yayımlanmıştır.³⁰

1.3. Usûl-i fıkıh

Molla Hüsrev'in en fazla eser verdiği alan usûl-i fıkıhtır. Müellifin bu alanda metin, şerh, hâşiye ve risale türünden altı eseri bulunmaktadır.

1.3.1. *Mirkâtü'l-Vüsûl ilâ 'İlmi'l-Usûl*³¹

Hanefî usûl-i fıkıhına dair yazdığı muhtasar metindir. Molla Hüsrev bu eserini, şerhi *Mir'âtü'l-usûl*'ün başında ifade ettiği üzere Fahrü'l-İslâm Pezdevî'nin (ö. 482/1089) yazmış olduğu usûl-i fıkıh kitabında ortaya koyduğu mesaili yeniden derleyip düzenlemek suretiyle müteakdim ve müteahhir ulemanın görüşlerinin bir hasılasını vermek ve kendisinin vardığı bazı neticeleri dile getirmek niyetiyle telif etmiştir.³² Mevcut nüshalardan müellif hattı olduğu tahmin edilen iki nüshasının sonunda yer alan teliften ferağ kaydına göre eser 839 Safer sonlarında (Eylül 1435) tamamlanmıştır.³³ Nüshalardan biri Michigan Üniversitesi Kütüphanesi, 187'de, diğeri ise başında II. Beyazıt'ın mütalaasına sunulduğunu gösteren şemse bulunan Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, 479'da (1b-17a) kayıtlıdır. Eserin Osmanlı Dönemi'nde müstakil olarak birçok neşri yapılmıştır.³⁴

1.3.2. *Mir'âtü'l-Usûl fi Şerhi Mirkâti'l-Vüsûl*

Hanefî usûl-i fıkıhına dair telif ettiği yukarıda geçen *Mirkâti'l-vüsûl* isimli metin üzerine yazdığı şerhidir. Molla Hüsrev *Mirkâtü'l-vüsûl*'ü telif ettikten sonra bir kenara bırakıp uzun bir süre kitaba bakmamış, sonraları kendisine gelen bir ilham (gördüğü bir rüya) üzerine kitabı şerh etmeye karar vermiştir.³⁵ *Mir'âtü'l-usûl fi şerhi Mirkâti'l-vüsûl* adını verdiği³⁶ bu şerhin yazma nüshalarının bir kısmında yer alan bir minhüvât notunda Molla Hüsrev gördüğü bu rüyayı aktarır ve rüyasına yapılan yorum üzerine şerhe başladığını söyler.³⁷ Şerhin telifi 27 Ramazan 850 Cuma gecesi (16 Aralık 1446) tamamlanmıştır.³⁸ Eserin elimizde iki tane müellif

²⁶ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 3/567.

²⁷ Bu çalışmaları konu alan bir makale için bk. Orhan Ençakar, Molla Hüsrev'in *Dürerü'l-Hükkâm*'i Etrafında Oluşan Literatür", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2014), 223-277.

²⁸ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/266.

²⁹ Şükri Özen, "Velâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/3-14.

³⁰ Molla Hüsrev, *er-Risâle fi'l-Velâ*, "Molla Hüsrev'in *er-Risâle fi'l-Velâ*'sı, Molla Gürânî'nin Reddiyesi ve Molla Hüsrev'in Cevabı: Tahkikli Neşir", thk. Hasan Özer, *İslâm Araştırmaları Dergisi* 24 (2010), 173-208.

³¹ Eser hakkında bilgi için bk. Davut İltas, "Osmanlı'da Fıkıh Usûlü Çalışmaları ve Molla Hüsrev'in *Mirkât* ve *Mir'at*'i", *Osmanlı'da İlm-i Fıkıh*, ed. Mürteza Bedir vd. (İstanbul: İSAR Yayınları, 2022), 75-110.

³² Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl fi şerhi Mirkâti'l-vüsûl*, thk. İlyas Kaplan (Beyrut: Dâru Sâdir, 2011/1432), 21-22.

³³ Molla Hüsrev, *Mirkâtü'l-vüsûl ilâ 'İlmi'l-usûl* (Michigan Üniversitesi Kütüphanesi, 187), 34; (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, 479), 17a. Her iki nüshanın istinsah tarihi aynı olup 875 Şaban sonudur (20 Şubat 471).

³⁴ Ferhat Koca, "Mir'âtü'l-usûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 30/148.

³⁵ Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl*, thk. İlyas Kaplan, 22.

³⁶ Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl*, thk. İlyas Kaplan, 24.

³⁷ Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl* (İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, 527), 2a. Molla Hüsrev usûl-i fıkıh metni *Mirkât*'ı yazdıktan sonra rüyada kendisini yolda yürürken görür. Karşıdan beyaz elbiseli bazı kişiler gelmektedir. Yaklaştıklarında önderleri Molla Hüsrev'i karşılar, tokalaşırlar ve Molla Hüsrev'e "Usulde bir metin yazdın, neden onu ortaya çıkarmıyorsun?" diye sorar, Molla Hüsrev de "Ben bu metni ortaya çıkarmak için değil sadece ulemanın görüşlerini araştırmak ve maksatlarını anlamak için yazdım" diye cevap verir. Karşısındaki kişi ısrar edince Molla Hüsrev dediğini yapacağını söyler. Uyandıktan sonra rüyasını tanıdığı salih dostlarına tabir ettiren Molla Hüsrev rüyasının, yazdığı metne şerh yazmasının istediği yoksa metinden tam anlamıyla istifade edilemeyeceği anlamına geldiğini öğrenir ve şerhi yazmaya karar verir.

³⁸ Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl*, thk. İlyas Kaplan, 470.

hattı olduğu tahmin edilen nüshası bulunmaktadır. Bunlar Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmet Paşa, 527'de kayıtlı nüsha ile başında II. Beyazıt'ın mütalaasına sunulduğunu gösteren şemse bulunan Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa, 479'da (21b-227b) kayıtlı nüshadır. Şerh Osmanlı medreselerinde yüzyıllar boyu ders kitabı olarak okutulmuş, üzerine birçok hâşiye yazılmış, ihtisarı ve tercüme yapılmış, geçmişte ve günümüzde defalarca basılmıştır.³⁹

1.3.3. Hâşiye ale't-Telvîh⁴⁰

Sadrüşşerîa'nın (ö. 747/1346) Hanefî usûl-i fikhına dair yazdığı *et-Tavzîh* isimli esere Teftâzânî (ö. 792/1390) tarafından yazılan *et-Telvîh* isimli hâşiye üzerine yazdığı hâşiyedir. Hâşiye kıyasta illetin tespit yollarından "münasebe" bahsinde son bulmaktadır. Molla Hüsrev hâşiyeyi, Teftâzânî'nin müellif Sadrüşşerîa'ya yaptığı bazı itirazlara cevap vermek, eserde kapalı, problemlili veya ihmal edilmiş konuları izah etmek ve diğer taraftan Teftâzânî'ye yapılan bazı eleştirileri yanıtlamak amacıyla yazdığını ifade etmektedir.⁴¹ Bir nüshasının sonunda müstensih tarafından düşülen 865 (1460-61) tarihli ferağ kaydı hâşiyenin telif tarihi olsa gerektir.⁴² Hâşiyede 850 telif tarihli *Mirât'a*,⁴³ 872 telif tarihli *Dürer*'de ise bu hâşiyeye atıfların⁴⁴ bulunması nüshada verilen telif tarihinin doğru olduğuna bir işaret olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan hâşiyede Memlük Sultanı Hoşkadem'e (865/892-1461/1467) ithaf edilen *Nakdû't-Telvîh*'ten alıntılar yapıp eleştirilmesi sebebiyle Molla Hüsrev'in hâşiyeyi Hoşkadem'in saltanat başlangıcı olan 865'ten sonra yazmış olma ihtimalini güçlendirdiği de söylenmiştir.⁴⁵ Eser bazı *et-Telvîh* baskılarında Fenârî Hasan Çelebi (ö. 891/1486), Abdülhakim es-Siyâlkûtî (ö. 1067/1657) ve Şehâbeddin el-Mercânî'nin (ö. 1306/1889) hâşiyeleriyle birlikte neşredilmiştir (İstanbul 1284; Kahire 1306, 1322-1324).⁴⁶

1.3.4. Şerhu Usûli'l-Pezdevî⁴⁷

Fahrü'l-İslâm Pezdevî'ye (ö. 482/1089) ait usûl-i fikh eserinin sadece mukaddime kısmına yazılmış kısa bir şerhtir. Molla Hüsrev Pezdevî'nin meramının bugüne kadar hiç kimse tarafından tam olarak anlaşılmadığını, kendinin bu konudaki ihtisarı ve Allah'ın ihsanı neticesinde eseri tam olarak anlamaya ve gereği gibi açıklamaya muvaffak olduğunu söyleyerek eseri şerh etmeye karar vermiştir.⁴⁸ Şerhte Molla Hüsrev'in yukarıda geçen en erken 865 telif tarihli *et-Telvîh* hâşiyesine,⁴⁹ 883 telif tarihli *Dürer*'de ise bu şerhe atıf vardır.⁵⁰ Buna göre şerhin 865-883 (1460-78) tarihleri arasında yazılmış olması gerekir.⁵¹ Şerh yayımlanmış olup⁵² şerhin içinde yer aldığı Veliyyüddin Efendi, 1141'de kayıtlı nüshanın baş tarafındaki fihristte eserin müellif hattı olduğu bilgisi yer almaktadır.⁵³ Şerhin zahriye sayfasına, muhtemelen içeride geçen atıflardan hareketle, *el-Mutavvel* ve *et-Telvîh* hâşiyelerinden sonra yazıldığı not edilmiştir. Aynı yerde Molla Hüsrev'in diğer bazı eserlerinin isimleri ile telifte öncelik ve sonralık bilgilerinin yer alması⁵⁴ bugün olduğu gibi o gün de Molla Hüsrev'in eserlerine ve telif sırasının tespitine önem verildiğini göstermektedir. Şerhin İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 362'de Sultan II. Beyazıt'ın mütalaasına sunulduğunu gösteren şemsenin yer aldığı ve ilk sayfasının müellif hattına benzer bir hatla yazıldığı anlaşılan ikinci bir nüshası daha bulunmaktadır.

1.3.5. Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Muhtasar li's-Seyyid Şerîf

İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) *Muhtasarü'l-Müntehâ* isimli usûl-i fikh kitabına Adudüddîn el-Îcî (ö. 756/1355) tarafından yazılan şerhe Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin (ö. 816/1413) yazdığı hâşiye üzerine Molla Hüsrev'in eleştirel hâşiyedir. Molla Hüsrev Adudüddîn el-

³⁹ Koca, "Mir'âtü'l-usûl", 30/148.

⁴⁰ Eser hakkında bilgi için bk. İmam Rabbani Çelik, "Molla Hüsrev'in Telvîh Hâşiyesi", *Osmanlı'da İlm-i Fikh*, ed. Mürteza Bedir vd. (İstanbul: İSAR Yayınları, 2022), 47-74.

⁴¹ Molla Hüsrev, *Hâşiye ale't-Telvîh* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 1311), 2b.

⁴² Molla Hüsrev, *Hâşiye ale't-Telvîh* (Kayseri: Râşid Efendi Kütüphanesi, 637), 56b.

⁴³ Molla Hüsrev, *Hâşiye ale't-Telvîh* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 1311), 2b.

⁴⁴ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 2/81, 2/92, 2/121.

⁴⁵ Bk. Çelik, "Molla Hüsrev'in Telvîh Hâşiyesi", 56.

⁴⁶ Şükrü Özen, "Tenkîhu'l-Usûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/457.

⁴⁷ Eser hakkında bilgi için bk. Abdurrahim Kozalı, "Şerhu Usûli'l-Pezdevî Üzerine Bazı Mülahazalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/22 (2013), 285-304.

⁴⁸ Molla Hüsrev, *Şerhu Usûli'l-Pezdevî*, (İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 1141), 191b.

⁴⁹ Molla Hüsrev, *Şerhu Usûli'l-Pezdevî* (Veliyyüddin Efendi, 1141), 204a.

⁵⁰ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/116.

⁵¹ Buna göre, şerh hakkında *Gurer* ve *Dürer*'den sonra yazıldığı, hatta muhtemelen Molla Hüsrev'in son eseri olduğu yönündeki tespite ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Bk. Kozalı, "Şerhu Usûli'l-Pezdevî Üzerine Bazı Mülahazalar", 288, 309.

⁵² Abdurrahim Kozalı, "Molla Hüsrevs Werk: Şarhu Usûl al-Pazdawî". *Hikma Zeitschrift für Islamische Theologie und Religionspädagogik* 5 (2012), 140-173.

⁵³ Molla Hüsrev, *Şerhu Usûli'l-Pezdevî* (Veliyyüddin Efendi, 1141), zahriye sayfası.

⁵⁴ Molla Hüsrev, *Şerhu Usûli'l-Pezdevî* (Veliyyüddin Efendi, 1141), 191a.

İcî'nin *Muhtasarü'l-Müntehâ*'ya yazdığı şerh üzerine Teftâzânî (ö. 792/1390) ve sonrasında Seyyid Şerîf tarafından hâşiye yazıldığını ve kendi devrinde mezkûr metin ve şerh üzerine hâşiye yazmanın bir gelenek haline geldiğini, kendisinin de gençlik çağından beri bu kitapları mütalaa ettiğini ve vardığı neticeler ile şerh ve hâşiyelerde gördüğü bazı yanlış anlamaları izah için bu hâşiyeyi yazdığını ifade eder.⁵⁵ Molla Hüsrev mukaddimedede başına gelen musibet (veba hastalığı) ve kadılık görevinden bahsetmektedir.⁵⁶ Yukarıda geçtiği üzere veba hastalığına 872'de yakalandığına ve kadılıktan 877'de ayrıldığına göre eseri 872-877 (1467-72) arasında telif etmiş olması muhtemeldir. Eser henüz yayımlanmamıştır. Damad İbrahim Paşa 229'daki nüshanın hattı Molla Hüsrev'in müellif hatlı diğer eserlerindeki hatta benzemektedir.

1.3.6. *Risâle fi'l-ictihâd*⁵⁷

İctihâdın temel şartları, lafzın manaya delalet türleri ve kıyasa dair yazdığı kısa risaledir. Fatih Sultan Mehmed'in şerî delillerden hükümlerin nasıl çıkarıldığını öğrenmek istemesi üzerine yazılmıştır.⁵⁸ Risale bir mukaddime iki fasıl ve bir hatimeden oluşmaktadır. Mukaddimedede müctehidin tanıtımı ve sahip olması gereken vasıflar, birinci fasılda lafzın manaya delalet türleri, ikinci fasılda şerî delillerden kıyas, hatimede ise şerî ilimleri öğrenmenin önemi üzerinde durulmuştur. Risalenin sonunda yer alan teliften ferağ kaydına göre 11 Zilhicce 878 cumartesi (29 Nisan 1474) telif edilmiştir. Risalenin müellif hattı nüshası Topkapı Saray Kütüphanesi, III. Ahmed, 1032'de kayıtlıdır.⁵⁹ Risalenin tahkiki ve tercümesi ayrı ayrı neşredilmiştir.⁶⁰

1.4. Mantık ve Belagat

Molla Hüsrev'in biri Farsçadan Arapçaya mantık kitabı tercümesi, bir diğeri de *el-Mutavvel* hâşiyesi olmak üzere bu alanda kendisine nispeti kesin olan iki eseri vardır.

1.4.1. *Esâsü'l-iktibâs fi'l-Mantık*

Nasîrüddîn et-Tûsî'ye (ö. 672/1274) ait *Esâsü'l-iktibâs* isimli Farsça mantık kitabına yaptığı Arapça tercümedir. Eser, mukaddimesinde ifade edildiği gibi Fatih Sultan Mehmed'in isteği üzerine tercüme edilmiştir. Müellif hattı nüshasında yer alan teliften ferağ kaydına göre tercüme 869 Safer sonlarında pazartesi sabahı (29 Ekim 1464) tamamlanmıştır.⁶¹ Tercümenin, baştan kıyâs makalesinin ilk fenninin sonuna kadar olan kısmını içeren, eksik bir neşri yapılmıştır.⁶² Eser üzerine 2021'de bir inceleme makalesi yazan Özpilavcı eserin aynı yıl içinde kendi tahkikiyle Dâru Fâris tarafından Kuveyt'te yayımlanacağını söylemiştir.⁶³

1.4.2. *Hâşiye ale'l-Mutavvel*

Osmanlı devrinde medreselerde ders kitabı olarak okutulan *el-Mutavvel* Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-ʿulûm* adlı kitabının belagat ilmiyle alakalı üçüncü bölümünün Hatîb el-Kazvî'nin (ö. 739/1338) tarafından *Telhîsü'l-Miftâh* adıyla ihtisar edilip yeniden düzenlenmiş biçimi üzerine Teftâzânî (ö. 792/1390) tarafından yazılan şerhtir. Eser üzerine birçok hâşiye yazılmıştır.⁶⁴ Bunlardan biri de Molla Hüsrev'in bu hâşiyesidir. Hâşiye beyan ilminin son konusu olan kinaye bahsinin biraz öncesinde son bulmaktadır.⁶⁵

Molla Hüsrev *el-Mutavvel*'i anlayabilmek için, eseri birkaç defa Teftâzânî'den okuyan Haydar el-Herevî'den (ö. 825-30/1422-27) uzun

⁵⁵ Molla Hüsrev, *Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Muhtasar li's-Seyyid Şerîf* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, 229), 125b.

⁵⁶ Molla Hüsrev, *Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Muhtasar li's-Seyyid Şerîf* (Damad İbrahim Paşa, 229), 126a.

⁵⁷ Molla Hüsrev risalesine isim vermemiştir. Bir sonraki dipnotta geleceği üzere Hasan Özer risaleyi *Risâle fi usûli'l-fikh* ismiyle yayımlamıştır. Davut İltaş ise risalenin içeriğine bakarak *Risâle fi'l-ictihâd* ismini vermiştir. Risalenin içeriğini daha doğru yansıtması sebebiyle makalede İltaş'ın verdiği isim tercih edilmiştir. Bk. İltaş, "Osmanlı'da Fıkıh Usulü Çalışmaları ve Molla Hüsrev'in Mirkât ve Mir'at'ı", 83-84.

⁵⁸ Molla Hüsrev, *Risâle fi usûli'l-fikh*, "Hanefî Fakîhi Molla Hüsrev'in (885/1480) Fıkıh Usûlüne Ait Bir Risâlesi", thk. Hasan Özer, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 8, (2006), 277.

⁵⁹ Molla Hüsrev, *Risâle fi'l-ictihâd* (İstanbul: Topkapı Saray Kütüphanesi, 1032), 153b-159b.

⁶⁰ Molla Hüsrev, *Risâle fi usûli'l-fikh*, thk. Hasan Özer, 271-288; Hasan Özer, "Molla Hüsrev'in Fatih'e Sunduğu Fıkıh Usulü Risâlesinin Tahlil ve Tercümesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 30 (2017), 45-70.

⁶¹ Molla Hüsrev, *Esâsü'l-iktibâs fi'l-mantık* (İstanbul: Topkapı Saray Kütüphanesi, III. Ahmed, 3428), 164b. Aktaran Ferruh Özpilavcı, "Fatih Sultan Mehmed'in Emriyle Molla Hüsrev Tarafından Arapçaya Çevrilen Esâsü'l-iktibâs Fi'l-Mantık Tercümesi Üzerine Bir İnceleme", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 7/7-1 (2021), 24-25.

⁶² Molla Hüsrev, *Esâsü'l-iktibâs fi'l-mantık*, thk. Hasan eş-Şâfi ve Muhammed es-Seyyid Cemâleddin, Kâhire: el-Meclisü'l-a'lâ li's-sekâfe, 2004.

⁶³ Ferruh Özpilavcı, "Esâsü'l-iktibâs Fi'l-Mantık Tercümesi Üzerine Bir İnceleme", 27.

⁶⁴ Şükrü Özen, "Teftâzânî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/306-07.

⁶⁵ Musa Alak, "Molla Hüsrev'in Belâgat İlimlerine Dair Hâşiye ale'l-Mutavvel Adlı Eseri", *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu Bildiriler*, ed. Tevfik Yücedoğru vd. (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013), 213.

yıllar ders almış ve sonunda daha önce eser üzerine hâşiye yazan Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin (ö. 816/1413) hem itirazlarına cevap vermek hem de Seyyid Şerîf'in ehline malum olduğunu düşünerek izaha gerek görmediği yerleri açıklamak amacıyla bu hâşiyeyi yazmaya karar vermiştir.⁶⁶ Taşköprizâde'nin (ö. 968/1561) verdiği bilgiye göre Molla Hüsrev bu eseri Edirne Şah Melek Medresesinde müderris iken telif etmiştir.⁶⁷ Alak bu bilgiden hareketle eserin telif tarihini 832-849 (1428-1445) arası olarak tayin etmiştir.⁶⁸ Molla Hüsrev'in aşağıda gelecek olan 840 (1436) telif tarihli *Nakdül-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr* isimli eserinin özellikle belâgatle ilgili 10 meseleyi tartıştığı ve *el-Mutavvel'e* atıf yaptığı⁶⁹ beşinci bölümünde bu hâşiyesine hiç atıf yapmamasını dikkate alarak eseri 840'tan sonra telif ettiği de söylenebilir.

Molla Hüsrev'in hâşiyeyi yazarken incelemesi için o sıralar Edirne'de bulunan Seyyid Ahmed b. Abdullah el-Kırîmî'ye (ö. 879/1474) takdim ettiği, Kırîmî'nin kitabın kenarına itiraz sadedinde bazı notlar aldığı, daha sonra bir ulema meclisinde Molla Hüsrev'in tüm bu itirazlara cevap verip kendisini ikna ettiği şeklinde bir anekdot aktarılmaktadır.⁷⁰ Hâşiyenin Şehit Ali Paşa, 2186 ve Yeni Cami, 1024'te kayıtlı nüshalarının başında müellif hattı olduğu yazılıdır.⁷¹ Henüz neşredilmemiş olan hâşiyenin çok sayıda nüshası bulunmakta olup üzerine Atilla Kaya'nın *Molla Hüsrev'in Hâşiye ale'l-Mutavvel Adlı Eseri (Edisyon-Kritik)* isimli bir doktora tezi hazırladığı bilinmektedir.

1.5. Diğer Konular

Bu bölümde Molla Hüsrev'in altı farklı ilim dalından sorulan sorulara cevaplarını içeren bir eseri, bir icazetnamesi ve bir de vasiyetnamesi yer almaktadır.

1.5.1. *Nakdül-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr*

Alâeddin er-Rûmî'nin (ö. 841/1438) altı ilme (tefsir, hadis, fıkıh, usûl-i fıkıh, belâgat, mantık) dair onardan toplam altmış soruya Molla Hüsrev'in verdiği cevapları içeren eserdir. Alâeddin er-Rûmî Sultan II. Murad'a ithafen bu risaleyi yazmış ve risaledeki soruların cevabını bilenlerin gerçek alim olduğunu söylemiştir. Bu risaleye Molla Sirâcüddin isimli bir alim *Kâşifetü's-Şühâti'l-Alâ'iyye* adıyla bir cevap yazarak Ramazan 839'da (Mart 1436) II. Murad'ın kütüphanesine hediye etmiştir. Molla Sirâcüddin'in risalesini inceleyen Molla Hüsrev risale üzerine *Nakdül-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr* adını verdiği⁷² bu risaleyi yazarak her iki müellife de cevap vermeye çalışmıştır.⁷³

Molla Hüsrev eseri telife Muharrem 840 başlarında (Temmuz 1436) başlamış ve Safer 840 sonlarında (Eylül 1436) tamamlamıştır.⁷⁴ Eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Giresun Yazmaları, 92'de kayıtlı nüshasının başında müellif hattı olduğu belirtilmektedir. Eserin mantıkla ilgili altıncı bölümü dışındaki diğer beş bölümü makaleler halinde yayımlanmıştır.⁷⁵

1.5.2. *İcazetnâme*

Molla Hüsrev'in Mahmûd b. Sinânüddîn Yûsuf b. Cemâleddin'e 877 Ramazan ortalarında (Şubat 1473) verdiği bir icazetnamesi Süleymaniye Kütüphanesi, Rağıp Paşa, 1297'de (87b-88a) kayıtlıdır.

⁶⁶ Alak, "Molla Hüsrev'in Belâgat İlimlerine Dair *Hâşiye ale'l-Mutavvel* Adlı Eseri", 210-11.

⁶⁷ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1975/1395), 70.

⁶⁸ Alak, "Molla Hüsrev'in Belâgat İlimlerine Dair *Hâşiye ale'l-Mutavvel* Adlı Eseri", 209-10.

⁶⁹ Molla Hüsrev, *Nakdül-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr*, "Tahkîkî'l-Faslî'l-Hâmis fi-mâ Yeteallaku bi-İlmi'l-Belâga min Kitâbi "Nakdül-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr" li-Şeyhi'l-İslâm Molla Hüsrev", thk. Hasan Uçar, *İslâm Araştırmaları Dergisi* 38 (2017) 142.

⁷⁰ Taşköprizâde, *eş-Şekâ'ik*, 70-71.

⁷¹ Alak, "Molla Hüsrev'in Belâgat İlimlerine Dair *Hâşiye ale'l-Mutavvel* Adlı Eseri", 215.

⁷² Molla Hüsrev, *Nakdül-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 525), 81b. Aktaran: Alak, "Molla Hüsrev'in Belâgat İlimlerine Dair *Hâşiye ale'l-Mutavvel* Adlı Eseri", 205.

⁷³ Alak, "Molla Hüsrev'in Belâgat İlimlerine Dair *Hâşiye ale'l-Mutavvel* Adlı Eseri", 201-205.

⁷⁴ Molla Hüsrev, *Nakdül-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr*, (Kılıç Ali Paşa, 525), 81b. Aktaran: Alak, "Molla Hüsrev'in Belâgat İlimlerine Dair *Hâşiye ale'l-Mutavvel* Adlı Eseri", 205.

⁷⁵ Bk. Molla Hüsrev, *Nakdül-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr*, "el-Faslü'l-Evvel min Kitâbi Nakdi'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr li-Molla Hüsrev: Dirâse ve Tahkîk", thk. Mustafa Şen, *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 7/7 (2017), 197-229; "Molla Hüsrev'in Nakdül-efkâr fi Reddi'l-Enzâr Adlı Eserinin Hadis İlmi ile İlgili İkinci Bölümünün Tahkiki", thk. Hasan Uçar - Mehmet Emin Güzel, *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 4/2 (2021), 347-404; "el-Faslü's-Sâlis min Kitâbi Nakdi'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr li-Molla Hüsrev: Dirâse ve Tahkîk", thk. Anas Almadani, *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4/7 (2017), 231-60; "Tahkîkî'l-Faslî'r-Râbi' fîmâ Yeteallaku bi-İlmi'l-Usûl min Kitâbi Nakdi'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr li'l-İmâm Molla Hüsrev", thk. Adel Abed, *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019), 211-38; "Tahkîkî'l-Faslî'l-Hâmis fi-mâ Yeteallaku bi-İlmi'l-Belâga min Kitâbi "Nakdül-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr" li-Şeyhi'l-İslâm Molla Hüsrev", thk. Hasan Uçar, *İslâm Araştırmaları Dergisi* 38 (2017), 123-65.

1.5.3. Vasiyetnâme

Yazma eser kütüphanelerinde Molla Hüsrev'e nispet edilen vefatından sonra yapılmasını istediği dua ve hayırlarla ilgili Türkçe yazılmış bir vasiyetin çok sayıda nüshası bulunmaktadır. Vasiyetin içeriğine bir makalede yer verilmiştir.⁷⁶

1.6. Molla Hüsrev'e Aidiyeti Kesin Olan Eserlerin Kronolojik Tablosu

No	Eser Adı	Konu	Telif Tarihi	Telif Yaşı ⁷⁷	Yayın
1	<i>Mirkâtü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl</i>	Usûl-i fıkıh	839 Safer sonları (Eylül 1435)	39	Matbu
2	<i>Nakdü'l-Efkâr fî Reddi'l-Enzâr</i>	Genel	840 Safer sonları (Eylül 1436)	40	Matbu
3	<i>Hâşiye ale'l-Mutavvel</i>	Belagat	840-849 (1436-1445) arası?	40-49	Mahtût
4	<i>Mir'âtü'l-usûl fî şerhi Mirkâti'l-vüsûl</i>	Usûl-i fıkıh	27 Ramazan 850 cuma gecesi (16 Aralık 1446)	50	Matbu
5	<i>Hâşiye ale'l-Beyzâvî</i>	Tefsir	840-849'dan (1428-1445) sonra	40-49 sonra	YLT
6	<i>er-Risâletül-Ma'mûle alâ Sûreti'l-En'âm</i> (<i>Hâşiye alâ sûreti'l-En'âm mine'l-Keşşâf ve ba'zî'l-Kâdî</i>)	Tefsir	857'den (1453) sonra	57 sonra	Mahtût
7	<i>Hâşiye ale't-Telvîh</i>	Usûl-i fıkıh	865 (1460-61)	65	Matbu
8	<i>Şerhu Usûli'l-Pezdevî</i>	Usûl-i fıkıh	865-883 (1460-78) arası	65-83	Matbu
9	<i>Esâsü'l-iktibâs fî'l-mantık</i>	Mantık	869 Safer sonlarında pazartesi sabahı (29 Ekim 1464)	69	Matbu
10	<i>Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Muhtasar li's-Seyyid Şerîf</i>	Usûl-i fıkıh	872-877 (1467-72) arası	72-77	Mahtût
11	<i>Risâle fî'l-Velâ</i>	Fıkıh	873 Ramazan başları (Mart 1469)	73	Matbu
12	<i>Gurerü'l-ahkâm</i>	Fıkıh	14 Zilkade 878 cuma (02 Nisan 1474)	78	Matbu (şerhiyle)
13	<i>Risâle fî'l-ictihâd</i>	Usûl-i fıkıh	11 Zilhicce 878 cumartesi (29 Nisan 1474)	78	Matbu
14	<i>Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm</i>	Fıkıh	02 Cemâziyelevvel 883 cumartesi (01 Ağustos 1478)	83	Matbu

Molla Hüsrev'in eserlerine kronolojik olarak baktığımızda ilk telifini 39 yaşında Hanefî mezhebinin usul görüşlerini özetlediği *Mirkât*'ı kaleme alarak verdiğini söylemek mümkündür. Molla Hüsrev usûl-i fıkıha dair yazdığı bu eseri uzun bir süre kenarda bırakmış, sonları gördüğü bir rüyadan aldığı ilham ile bu eserini *Mir'ât* adıyla şerh ettiğinde yaşı 50'ye varmıştır. Alâeddin er-Rûmî'nin Sultan II. Murad'a ithafen yazdığı ve sorduğu soruların cevabını bilenlerin gerçek alim olduğunu söylediği risalesine cevap olarak 40 yaşında *Nakdü'l-Efkâr fî Reddi'l-Enzâr* isimli eserini telif etmiştir. 40 ila 50 yaş arasında ise belagat alanında, dönemindeki birçok Osmanlı alimi gibi Teftâzânî'nin *el-Mutavvel*'i üzerine hâşiye yazmıştır. Ardından Beyzâvî tefsirinin baş taraflarına bir hâşiye yazarak klasik Osmanlı ulemasının bu konudaki geleneğini de devam ettiren Molla Hüsrev, 60'lı yaşlarından itibaren usûl-i fıkıha dair şerh ve hâşiye yazımını artırmış, Teftâzânî'nin *et-Telvîh*'ine, Seyyid Şerîf'in *Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ* üzerine yazdığı hâşiyesine ve Pezdevî'nin usulüne hâşiye ve şerhler yazmıştır. "Büyük Veba Yılı" olarak nitelendirdiği 872'de (1467) 72 yaşında yakalandığı veba hastalığından kurtulmasının ardından telif etmeye başladığı furu fıkhıdaki eseri *Gurer*'i 78 yaşında, kadılık görevinden ayrıldığı dönemde başladığı *Gurer* şerhi *Dürer*'i ise vefatından iki sene önce 83 yaşında tamamlamıştır. Bu eserler dışında Fatih Sultan Mehmed'in isteğiyle Nasîrüddîn et-Tûsî'nin *Esâsü'l-iktibâs* isimli Farsça mantık kitabını 69 yaşında Arapçaya tercüme etmiş, yine Sultan'ın ricası üzerine 78 yaşında içtihat hakkında kısa bir risale yazmıştır. Ayrıca İstanbul Kadılığı ve daha sonraları "Şeyhülislamlık" olarak anılacak olan İstanbul Müftülüğü

⁷⁶ Cihat Tunç, "Molla Hüsrev'in İlmî Hayatı", *Molla Hüsrev Mehmet Efendi Kongresi Tebliğleri*, ed. Ahmet Hulûsi Köker (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, 1992), 5-12. Vasiyetin içinde Molla Hüsrev'in adı geçmemekle birlikte yirmiden fazla nüshada kendisine nispet edildiği için vasiyete bu bölümde yer verilmiştir.

⁷⁷ Molla Hüsrev'in eseri telif ettiği tarihteki yaşının tespitinde 885'te 85 yaşında vefat ettiğine dair Kâtib Çelebi'nin verdiği bilgi esas alınmıştır. Bk. Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*; thk. Mahmud Abdülkadir el-Arnaut. İstanbul: Ma'hedü'l-Buhus ve'd-Dirasati'l-Arabiyye; İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 2010, 3/219.

görevlerinde bulunan Molla Hüsrev o dönemde sayıları giderek artan azat edilen köleler ile efendileri arasındaki hukuki bağı ifade eden velâ hakkında, tartışmalara sebebiyet veren risalesini 73 yaşında yazarak ilerleyen yaşına rağmen bulunduğu makamın da yüklediği sorumluluk duygusuyla dönemin problemlerine çözüm arayışı içinde olmuştur.

2. Molla Hüsrev'e Nispet Edilen Diğer Eserler

Bu bölümde sadece kaynaklarda geçiş nüshası bulunamayan veya birkaç nüshanın zahriye sayfasında Molla Hüsrev'e nispet edilip içinde Molla Hüsrev'in adının ya da diğer eserlerine atfın bulunmadığı, bu sebeple Molla Hüsrev'e aidiyeti bir önceki gruptakiler kadar kesin olmayan eserler yer almaktadır. Tefsir, fıkıh, belagat ve astronomi konularıyla alakalı olan bu eserler şunlardır:

2.1. *Risâle fî Esrârî'l-Fâtîha*⁷⁸

Molla Hüsrev ve eserleri hakkında bilgi veren klasik kaynaklarda geçmeyen Fatîha süresinin işârî tefsirini içeren ve bir varaktan oluşan bu risale, yazma nüshalarda Molla Hüsrev'e nispet edilmektedir.⁷⁹ Risale makale olarak yayımlanmıştır.⁸⁰

2.2. *Risâle fî Tefsîri Kavlihî Teâlâ: Lem Tekün Amenet min Kabl*⁸¹

Kâtib Çelebi, Molla Hüsrev'in bu risaleyi Fatih Sultan Mehmed'in istediği üzerine En'am, 158 ayeti ile alakalı kelâmî tartışmayı izah için yazdığını söyler.⁸² Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin, 451'de (30a-30b) bu isimle Molla Hüsrev adına kayıtlı bir sayfalık kısa bir risale bulunmaktadır.

2.3. *Müşkilü'l-Ahkâm*

Kâtib Çelebi Molla Hüsrev'e, bu isimde bir eser nispet etmekteyse de bu eserin nüshası bulunamamıştır.⁸³

2.4. *Risâle fî Beyti'l-Mâl ve Keyfiyeti Tasarrufi ve Masârifihî'l-Aşera*

Kâtib Çelebi'nin Molla Hüsrev'e nispet ettiği fakat nüshasını bulamadığımız bir diğer eser de budur.⁸⁴

2.5. *Hulâsatü'l-Fetâva'l-Bezzâziyye*⁸⁵

Köprülü Kütüphanesi, Fâzıl Ahmed Paşa, 1595'te kayıtlı (179a-253a) bu eserin yer aldığı nüshanın zahriye sayfasındaki nota göre eseri adı bilinmeyen birisi ihtisar etmiştir. Eserin nüsha içinde başladığı yerde ise (179a) yine aynı şekilde "fazilet sahiplerinden biri" denildikten sonra müellif için "Zannımca Molla Hüsrev"dir ibaresi yer almaktadır. Eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler, A1159'da kayıtlı bir nüshasının sonunda (78b) 27 Safer 1053'te (17 Mayıs 1643) yazıldığına dair bir ferağ kaydı vardır. Eğer bu teliften ferağ kaydı ise eser Molla Hüsrev'e ait olamaz. Aynı yerde eserin 1074 Cemaziyelahir başlarında (Ocak 1664) Safiyüddin Muhammed b. Ebî Ahmed tarafından okunduğuna dair bir not daha vardır.

2.6. *Şerhu Telhîsi'l-Câmi'î'l-Kebîr*

Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3752'de (38a-42a) kayıtlı bu eksik istinsah edildiği anlaşılan eserin baş tarafına (38a) farklı bir hatla yazılmış notta "bu şerhin Molla Hüsrev'e ait olduğu ve kendi hattından istinsah edildiği" söylenmektedir. Müellif mukaddimede hocasının hocası olduğunu bildiğimiz Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) şerhinden bahsetmekte ve "İmamımın imamına ait şerhi önüme koydum" (38b) demektedir. Molla Hüsrev, Teftâzânî'nin talebesinin talebesi olduğu için bu ifade şerhin ona aidiyetini güçlendiren bir işaret olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan bu eserine kaynaklarda⁸⁶ ve vefatından iki yıl önce tamamladığı *Dürer*'de atıf bulunmaması da bu eserin kendisine aidiyet ihtimalini zayıflatmaktadır.

⁷⁸ Koca "Molla Hüsrev", 30/254.

⁷⁹ Örnek olarak bk. Molla Hüsrev, *Risâle fî Esrârî'l-Fâtîha* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 1028), 278a; (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler, A1459), 122b-123a; (A4268), 87b-88b.

⁸⁰ Molla Hüsrev, *Risâle fî Esrârî'l-Fâtîhâ*, "Molla Hüsrev'in *Risâle fî Esrârî'l-Fâtîhâ* Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirmesi", thk. Ceyda Gürman, *Usûl: İslam Araştırmaları* 28 (2017), 213-228.

⁸¹ Koca "Molla Hüsrev", 30/254.

⁸² Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, haz. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts., 1/855, 901.

⁸³ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1695.

⁸⁴ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/851.

⁸⁵ Koca "Molla Hüsrev", 30/254.

⁸⁶ Bu eser *Şekâ'ik*'in bir nüshasının kenarına düşülen bir notta da Molla Hüsrev'e nispet edilmiştir. Bk. Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 835M), 37a.

2.7. Şerhu Telhîsi'l-Miftâh

Mecdî Mehmed Efendi'nin (ö. 999/1591) muteber kitapları tetebbu eden bir alimin el yazısından aktardığına göre Molla Hüsrev, Hatîb el-Kazvînî'nin (ö. 739/1338) *Telhîsü'l-Miftâh*'i üzerine bir şerh yazmıştır.⁸⁷ Eserin herhangi bir nüshası bulunamamıştır.⁸⁸

2.8. Hâşiye alâ Şerhi'l-Miftâh li's-Sa'd

Kâtib Çelebi, Teftâzânî'nin *Şerhu'l-Miftâh*'i üzerine yazılmış hâşiyeleri sayarken, Molla Hüsrev'in de bu eserin baş taraflarına yazdığı bir hâşiyesinin olduğunu söylemektedir.⁸⁹ Eserin herhangi bir nüshası bulunamamıştır.⁹⁰

2.9. Hâşiye alâ Evveli şerhi'l-Miftâh li's-Seyyid

Alak'ın Molla Hüsrev'in belagate dair eserleri arasında saydığı bu hâşiye Molla Hüsrev'in torununun oğlu Hüsrevzâde'nin (ö. 1020/1611) hattıyla yazılmış bir mecmuada yer almakta olup, Seyyid Şerif el-Cürcânî'nin (ö. 816/1413), Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-ulûm* adlı eseri üzerine, *el-Misbâh fi şerhi'l-Miftâh* adıyla yazdığı şerhin baş taraflarına yazılmış bir hâşiyedir.⁹¹ Çalışmasını yaptığı dönemde eserin tek nüshasını tespit edebilen Alak,⁹² Hüsrevzâde'nin mecmuada yer alan birçok eseri istinsah etmeye başlayıp yarım bırakmasından hareketle bu eserin eksik istinsah edilmiş olabileceği ihtimalini dile getirmektedir.⁹³ Eserin Sultan II. Beyazıt'a ithaf edildiğini gösteren mukaddimesinin de yer aldığı tam bir nüshası bulunmakta olup⁹⁴ Alak'ın nüshanın eksik olabileceği yönünde dile getirdiği ihtimalin doğru olduğunu göstermektedir.⁹⁵ Kaynaklarda adı geçmeyen bu hâşiye ulaşılabildiğimiz üç nüshanın ikisinde Molla Hüsrev'e nispet edilmekteyse de II. Beyazıt'a ithaf edilmiş olması dikkat çekmektedir. Zira bu ithaf II. Beyazıt'ın tahta çıktığı 1481 tarihinden sonra yapılmışsa eserin 1480'de vefat eden Molla Hüsrev ait olmadığı kesinleşir. Eserin Molla Hüsrev'e ait olabilmesi için en azından eseri Fatih hayatta iken oğlu II. Beyazıt'a ithaf etmiş olması gerekir.⁹⁶ Nitekim mukaddimede hem II. Beyazıt hem de Fatih'e aynı duaların edilmesi ithafın Fatih hayatta iken olduğunu göstermektedir.⁹⁷ Bu durumda da Fatih'e yakınlığıyla bilinen Molla Hüsrev'in Fatih hayatta iken ona değil de oğlu II. Beyazıt'a ithafta bulunmasının açıklanması gerekir.⁹⁸ Eserin içinde Molla Hüsrev'in adının ve aynı konuda ilk telif ettiği eseri *el-Mutavvel* hâşiyesine atfın geçmiyor oluşu da dikkat çeken diğer bir husustur.

2.10. Risâle fi'l-Müşkilâti'l-Meşhûre fi İlmî'l-Hey'e

Kaynaklarda zikredilmeyen astronomi sahasındaki bu eser, yazma nüshasının zahriyesine düşülen not ile Molla Hüsrev'e nispet edilmiştir.⁹⁹ Eser, Kutbeddîn eş-Şîrâzî'nin telif ettiği (ö. 710/1311) *Nihâyetü'l-İdrâk fi Dirâyeti'l-Eflâk* isimli astronomi kitabının onuncu babının kısa bir şerhidir. Risaleyi inceleyen İhsan Fazlıoğlu eserin Molla Hüsrev'e aidiyetini kabul etmektedir.¹⁰⁰ Fazlıoğlu risale içinde atfı yapılan kişi ve eserleri de tespit etmiştir.¹⁰¹ Fazlıoğlu'nun bu tespitleri dışında risalenin iki yerinde (22a, 44b) müellif ilgili mesele için "Biz bu konuyu, bu tür problemlerin izahı için yazdığımız risalemizde genişçe izah ettik" demektedir. Bu ifadeden müellifin konuya dair daha geniş başka bir risalesi olduğu anlaşılmaktadır. Molla Hüsrev'in kendisine nispet edilen bu eser dışında astronomiye dair başka bir eseri tespit edilememiştir.

⁸⁷ Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâ'ıku'Şekâ'ik (Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri)*, c. I içinde haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989, 138.

⁸⁸ Alak da eserin herhangi bir nüshasını bulamadığını (s. 206) belirtmiştir.

⁸⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1765.

⁹⁰ Alak da eserin herhangi bir nüshasını bulamadığını (s. 206) belirtmiştir.

⁹¹ Alak, "Molla Hüsrev'in Belâgat İlimlerine Dair Hâşiye ale'l-Mutavvel Adlı Eseri", 206.

⁹² Alak'ın tespit ettiği bu nüsha için bk. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 3650, 134b-141a. Alak'ın daha sonra tespit ettiği eserin ikinci bir nüshası için bk. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler, 3836, 93a-97b.

⁹³ Alak, "Molla Hüsrev'in Belâgat İlimlerine Dair Hâşiye ale'l-Mutavvel Adlı Eseri", 206.

⁹⁴ Bk. Molla Hüsrev, *Hâşiye alâ Şerhi Miftâhi'l-ulûm* (Bursa: İnebey Kütüphanesi, Ulucami, 3557), 112b-133b.

⁹⁵ Laleli nüshasındaki eserin son cümlesi Ulucami nüshasındaki eserin ortalarına (120b) denk gelmekte olup eser bu nüshada 13 varak sonra (133b) son bulmakta olup Laleli nüshasında eserin yarıdan fazlasının eksik olduğu anlaşılmaktadır.

⁹⁶ Fatih hayatta iken oğlu II. Beyazıt'a eser ithaf edildiğine ve Fatih'in buna çok kızdığına dair bk., Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/496.

⁹⁷ Bk. Molla Hüsrev, *Hâşiye alâ Şerhi Miftâhi'l-ulûm* (Ulucami, 3557), 113a.

⁹⁸ Molla Hüsrev'in bir protokol krizi sebebiyle İstanbul'u terk edip Bursa'ya gittiği (Bk. Koca, "Molla Hüsrev", 252) yönündeki bilginin doğru kabul edilmesinde Molla Hüsrev'in İstanbul'dan ayrıldığı ve Fatih ile arasının iyi olmadığı bu dönemde yazdığı bu eserini Fatih'e değil de oğlu II. Beyazıt'a ithaf ettiği bir ihtimal olarak gündeme getirilebilir.

⁹⁹ Bu notun yazma üzerinde temellük kaydı olan Müeyyedzâde (ö. 922/1516) tarafından düğüldüğüne dair bk. İhsan Fazlıoğlu, "Molla Hüsrev'in Astronomisi Üzerine Bazı Gözlemler: Risale fi'l-Müşkilâti'l-Meşhûre fi İlmî'l-Hey'e", *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu Bildiriler*, ed. Tevfik Yücedoğru (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013), 79.

¹⁰⁰ Fazlıoğlu, "Molla Hüsrev'in Astronomisi Üzerine Bazı Gözlemler", 78-80.

¹⁰¹ Fazlıoğlu, "Molla Hüsrev'in Astronomisi Üzerine Bazı Gözlemler", 84-85.

2.11. Manzume

Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 3707'de (72a) Molla Hüsrev adına müstezad¹⁰² türünden kısa bir manzume kayıtlıdır.¹⁰³ Manzume Molla Hüsrev'in şairlerini konu edinen bir makalede yayımlanmıştır.¹⁰⁴

3. Yanlış Nispetler

Molla Hüsrev'e ona ait olmayan bazı eserler de nispet edilmiştir. Kütüphane kayıtları girilirken yapılan hatalar ile nüshanın üstünde Molla Hüsrev'in adının geçmesi bu yanlış nispetlerin başlıca sebepleri arasında yer almaktadır. Molla Hüsrev'e nispetinin yanlış olduğu kanaati hasıl olan eserler şunlardır:

3.1. *Risâle fi't-Tefsîr*

Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 3227 (98b-99a) ve Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 5976'da (148b-149a) Molla Hüsrev adına kayıtlı bu risale, Veliyyüddin nüshasının sonundaki ferağ kaydına göre (99a) Remzi Muhammed adında biri tarafından telif edilmiş olup Molla Hüsrev'in tefsir ilminin şerefine dair tespitimize göre Beyzâvî hâşiyesinde dile getirdiği ifadelerini¹⁰⁵ eleştirmek üzere yazılmıştır. Molla Hüsrev'in sözleriyle başlaması sebebiyle risalenin kendisine nispet edilmiş olması muhtemeldir.

3.2. *Tefsîru Sûreti Hûd ve Yûsuf*

Kaynaklarda geçmeyen, Molla Hüsrev'in Hûd ve Yûsuf sûrelerini içeren tefsirine ait bir nüshanın Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 322/2'de kayıtlı olduğu söylenmektedir.¹⁰⁶ İlgili nüshanın ferağ kaydında iki surenin tefsirini yapan kişinin Molla Hüsrev'e talebelik yapmış olan Ahî Çelebî Yûsuf b. Cüneyd (ö. 905/1500) olduğu yazmaktadır.¹⁰⁷

3.3. *Tefsîru Sûreti'l-Kadr*

Bursa İnebey Kütüphanesi, Orhan, 196'da (118a-130a) kayıtlı bir nüshanın zahriyesinde tefsirin Molla Hüsrev'e ait olduğu ve Mahmud Fenârî'nin hattıyla yazıldığı kayıtlıdır. Risalenin sonunda ise 977 Şevval ortalarında Mahmud b. Pîr Mehmed Fenârî tarafından istinsah edildiğini gösteren bir ferağ kaydı vardır. Risale, Sultan II. Beyazıt'a ithaf içeren mukaddimesinin de yer aldığı iki nüshasından tahkik edilip Müeyyedzâde Abdurrahman b. Ali'ye (ö. 922/1516) nispetle neşredilmiştir.¹⁰⁸ Kâtib Çelebî de risalenin ilk cümlesini verip Sultan II. Beyazıt'a ithaf edildiği söyleyerek eseri Müeyyedzâde'ye nispet etmiştir.¹⁰⁹ Buna göre risalenin Molla Hüsrev'e ait olduğuna dair zahriyedeki kayıt yanlış olmalıdır.

3.4. *Şerhü'l-Kırâ'ât*¹¹⁰

Samsun Gazi Kütüphanesi, 187'de kayıtlı eserin nüshasını incelediğimizde Molla Hüsrev'in yukarıda geçen *Dürerü'l-hükkâm* isimli fıkıh kitabı olduğu görülmüştür.

3.5. *Hâşiye alâ Şerhi'l-Adud*

Molla Hüsrev'in *el-Akâidü'l-Adudiyye* üzerine yazdığı bir hâşiye olduğu söylenen bu eser için¹¹¹ mezkûr akide eserinin şerhleri

¹⁰² Müstezad: "Arapçada "artmış, ziyadeleşmiş" anlamına gelen müstezad kelimesi edebiyat terimi olarak uzunlu kısıklı (bir uzun, bir kısa) mısralar halinde yazılan nazım şeklini ifade eder." Bk. Filiz Kılıç, "Müstezad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/148.

¹⁰³ Aynı şair *Şekâ'ik*'in bir nüshasının kenarında da Molla Hüsrev'e nispet edilmiştir. Bk. Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 835M), 37a.

¹⁰⁴ İsmail Güler, "Molla Hüsrev'in Hızır Bey'e Naziresi", *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu Bildiriler*, ed. Tevfik Yücedoğru vd. (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013), 257-264.

¹⁰⁵ Molla Hüsrev, *Hâşiye ale'l-Beyzâvî*, thk. Hayder Mohammed Jasım, 88.

¹⁰⁶ Zeki Duman, "Kur'an'da Naklolunan Yusuf (a.s) Kıssası İşığında Görev İsteme Meselesi ve Molla Hüsrev", *Molla Hüsrev Mehmet Efendi Kongresi Tebliğleri*, ed. Ahmet Hulûsi Köker (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, 1992), 85, 95.

¹⁰⁷ Ahî Çelebî Yûsuf b. Cüneyd, *Tefsîru Sûreti Hûd ve Yûsuf* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 322), 20a.

(هذا ما تيسر لي في تفسير هاتين السورتين، الحمد لله على الإتمام وعلى رسوله أفضل الصلاة والسلام وعلى آله وصحبه الذين هم المصطفين بين الأنام، وأنا أضعف عباد الله جرماً وأعظمهم جرماً
أخي يوسف بن جنيد عفا عنهما وعن جميع المسلمين الحميد المجيد)

¹⁰⁸ Müeyyedzâde Abdurrahman b. Ali, *Tefsîru Sûreti'l-Kadr*, thk. Dîaa Faisal Mohammed Anter, *Mecelletü'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İslamiyye* 62, 269-99.

¹⁰⁹ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/450.

¹¹⁰ Koca, "Molla Hüsrev", 30/254.

¹¹¹ Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl*, 3/220; amlf., *Keşfü'z-zunûn*, 2/1144; Yusuf Şevki Yavuz, "el-Akâidü'l-Adudiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/216; Ali Rıza Karabulut, "Molla Hüsrev'in Eserleri", 131.

hakkında yapılan bir çalışmada kütüphane kayıtlarında bulunmadığı ifade edilmiştir.¹¹² Kütüphane kayıtlarında Molla Hüsrev'e nispet edilen eser aslında onun yukarıda usûl-i fıkıh eserleri arasında geçen Adudüddîn el-Îcî'nin (ö. 756/1355) usûl-i fıkıh şerhine Seyyid Şerîf tarafından yazılan hâşiyeye yazdığı hâşiyedir. Molla Hüsrev'e yapılan bu yanlış nispet, el-Îcî'nin usûl-i fıkıh dair yazdığı esere Molla Hüsrev'in yazdığı hâşiyenin, yine el-Îcî'nin yazdığı akideye dair eserin hâşiyesi sanılmasından kaynaklanıyor olabilir.

3.6. *Hâşiye alâ Tavâli'i'l-Envâr*

Molla Hüsrev'e nispet edilen ve Manisa İl Halk Kütüphanesi, 864'te¹¹³ kayıtlı olduğunu söylenen bu eser, aslında Şemsüddîn el-İsfahânî'nin (ö. 749/1349) Kādî Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) kelâm ilmine dair eseri *Tavâliu'l-Envâr* üzerine yazdığı *Metâli'u'l-enzâr* isimli şerhinin bir nüshası olup hemen sonrasında da hiç boşluk bırakılmadan Molla Hüsrev'in Beyzâvî hâşiyesinden alınmış "isim" kelimesinin iştikakı ile alakalı üç sayfalık kısa bir risalesi gelmekte ve sonunda bu risalenin Molla Hüsrev'in ilgili hâşiyesinden alındığı belirtilmektedir (267a). Nüsha sonunda Molla Hüsrev'in adının yer almasından baştaki *Tavâli* hâşiyesinin de kendisine ait olduğu sanılmış olabilir.

3.7. *Hâşiye ale'l-Hayâli*¹¹⁴

Samsun İl Halk Kütüphanesi, 351'de (127b-164a) arasında üçüncü sırada yer alan bu eksik hâşiye hakkında nüshanın zahriye sayfasında Molla Hüsrev'e ait olduğuna dair bir not olmakla birlikte aynı eser başka bir nüshada Ahmed Çelebi'ye nispet edilmiştir. Daha sonra farklı bir kalemlle Ahmed'in üstü çizilip Hasan yazılmıştır.¹¹⁵ Eserin farklı nüshalarda farklı kişilere nispet edilmiş olması kaynaklarda kendisine böyle bir eser nispet edilmeyen Molla Hüsrev'e ait olmadığını bir emaresi olarak görülebilir.

3.8. *Risâle 'alâ 'Asabe-i Seb'a*¹¹⁶

Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 1602'de (233b-237a) kayıtlı olan bu eser Molla Hüsrev'in yukarıda geçen velâ hakkındaki risalesi olup ayrı bir risale değildir. Risalenin ismi nüshada *Risâle 'alâ 'Asabe-i Sebebiyye* olarak geçmektedir.

3.9. *er-Risâletü'l-Vudûiyye fî Resâli's-Şerîati'l-Mustafaviyye*

Bursa İnebey Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi, 357'de kayıtlı bu risalenin yer aldığı nüshanın başında Molla Hüsrev'e ait olduğuna dair bir not vardır.¹¹⁷ Müellifin giriş kısmında II. Beyazıt'a ithaftan sonra "duydum ki İstanbul uleması..." deyip kendisinin İstanbul ulemasından olmadığını gösteren ifadeler kullanmakta ve fakr-u zaruret içinde olduğunu dile getirmektedir.¹¹⁸ Ayrıca müellif nüsha kenarındaki bir minhüvât notunda (14a) *Dürer*'den nakilde bulunmaktadır. Bu açıklamalarından müellifin İstanbul dışında yaşayan ve maddi açıdan zor durumda olduğu anlaşılmaktadır. Molla Hüsrev belli dönemlerde Bursa'da bulursa da ilim hayatının önemli bir kısmını İstanbul'da geçirmiş olup maddi durumunun gayet iyi olduğu da bilinmektedir.¹¹⁹ Netice itibarıyla kaynaklarda Molla Hüsrev'e nispet edilmeyen bu risalenin II. Beyazıt zamanında İstanbul dışında muhtemelen Bursa'da yaşayan ve maddi sıkıntı çeken bir alim tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır.

3.10. *Risâle fî'l-Beyyine*

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler, A4645'te (22a-23a) yer alan nüshanın zahriye sayfasında Molla Hüsrev'e nispet edilen bu risale sonunda da yazdığı üzere Zâhidî'nin (ö. 658/1260) *Kunyetü'l-Münye li-tetmîmi'l-ğunye* isimli fıkıh kitabının Kitâbu's-Şahâdât bölümündeki "şahitlikler arasında tercih" kısmından iktibasla kaleme alınmıştır.¹²⁰ Risalenin Molla Hüsrev'e nispet edilmesi ilk birkaç satırının Molla Hüsrev'in yukarıda geçen *Gurerü'l-ahkâm* isimli fıkıh eserinde de olduğu gibi geçiyor olmasından kaynaklanabilir.¹²¹

¹¹² Muhammed Ali Koca, "el-Akâ'idü'n-Nesefiyye ve el-Akâ'dü'l-Adudiyye Örneğinde Osmanlı'da Akaid Risaleleri: Problemler, Özellikler ve Literatür", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/28 (2016), 79.

¹¹³ Yusuf Şevki Yavuz, "Tavâliu'l-Envâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 181; Koca, "Molla Hüsrev", 30/254.

¹¹⁴ Koca "Molla Hüsrev", 30/254.

¹¹⁵ *Hâşiye ale'l-Hayâli* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 2189), 99a.

¹¹⁶ Koca, "Molla Hüsrev", 30/254.

¹¹⁷ Bu nottan hareketle eser Molla Hüsrev'e nispet edilmiştir. Bk. Recep Cici - Bilal Uslu, "Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan Fıkıh Risaleleri: Tespit, Tasnif ve Değerlendirme", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 33 (2019), 631.

¹¹⁸ *er-Risâletü'l-Vudûiyye fî Resâli's-Şerîati'l-Mustafaviyye* (Bursa: İnebey Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi, 357), 1b, 2a.

¹¹⁹ Koca, "Molla Hüsrev", 30/252.

¹²⁰ Ebû'r-Recâ Necmüddîn Muhtâr b. Mahmûd b. Muhammed ez-Zâhidî, *Kunyetü'l-Münye li-tetmîmi'l-ğunye*, Kalküta: 1245/1830, 314-18.

¹²¹ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 3/419.

3.11. *Kâşifetü's-Şübehâti'l-Alâ'iyye*¹²²

Daha önce Molla Hüsrev'in *Nakdü'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr* isimli eseri tanıtılırken geçtiği üzere Alâeddin er-Rûmî'nin (ö. 841/1438) yazdığı esere Molla Sirâcüddin *Kâşifetü's-Şübehâti'l-Alâ'iyye* isimli bir eser yazarak cevap vermiştir. Musa Alak'ın tespitine göre bu eser bazı nüshalarda yanlışlıkla Molla Hüsrev'e de nispet edilmiştir.¹²³

3.12. *el-Cevheretü'l-Münîfe fi Şerhi Vasıyyeti Ebî Hanîfe*¹²⁴

Eserin yer aldığı Nuruosmaniye Kütüphanesi, 2155'te kayıtlı nüshada eserin Molla Hüsrev'e aidiyetini gösteren bir kayıt olmadığı gibi kütüphanenin yenilenen dijital kataloğunda eserin Molla İskender b. Hüseyin er-Rûmî'ye (ö. 084/1673) ait olduğu kayıtlıdır.¹²⁵

3.13. *el-Fusûlü'l-Mühimme fi Te'lîfi'l-Ümme*¹²⁶

Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 3955'te kayıtlı olduğu söylenen eser Molla Hüsrev'in *Dürerü'l-hükkâm*'ı olup kütüphanenin yenilenen veri tabanındaki yeni numarası 4078'dir.¹²⁷ Kütüphane kataloglarına bu isimde bir kitap Şerefüddîn Abdülhüseyn el-Âmilî'ye (1873-1957) nispet edilmektedir.¹²⁸

3.14. *Risâle fi'l-Vaz*¹²⁹

Âtif Efendi Kütüphanesi, Âtif Efendi, 2823'te kayıtlı bu eser Molla Hüsrev'in yukarıda geçen velâ risalesi olup ismi kütüphane kayıtlarında düzeltilmiştir.

Sonuç

Molla Hüsrev'e nispet edilen eserleri ona aidiyet problemini merkeze alarak konu edindiğimiz bu makalede kendisine kaynaklarda, akademik çalışmalarda ve özellikle yazma eser kütüphaneleri kataloglarında nispet edilen kırk kadar eser tespit edilmiştir. Molla Hüsrev'e aidiyeti yönünden incelenen bu eserlerden on dört tanesinin, eserin müellife aidiyetin gösteren eser içinde müellifin adını zikretmesi, diğer eserlerine atıflar yapması veya diğer eserlerinde bu eserinden bahsetmesi, çok sayıda nüshada eserin kendisine nispet edilmesi gibi yöntemlerle, Molla Hüsrev'e aidiyetinin kesin olduğu teyit edilmiştir. Konuları, telif sebebi, telif tarihleri ve baskı durumları dikkate alınarak kısaca tanıtılan bu eserler ayrıca kronolojik olarak sıralandıkları bir tabloda gösterilmişlerdir. Tefsir, fıkıh, usûl-i fıkıh, mantık ve belagatle alakalı olan metin, şerh, hâşiye, risale, tercüme ve reddiye türündeki bu eserlerin isimleri şöyledir: *Hâşiye ale'l-Beyzâvî, er-Risâletül-Ma'mûle alâ Sûreti'l-En'âm (Hâşiye alâ sûreti'l-En'âm mine'l-Keşşâf ve ba'zi'l-Kâdi), Gururü'l-ahkâm, Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gururü'l-ahkâm, Risâle fi'l-velâ, Mirkâtü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl, Mir'âtü'l-usûl fi şerhi Mirkâti'l-vüsûl, Hâşiye ale't-Telvîh, Şerhu Usûli'l-Pezdevî, Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Muhtasar li's-Seyyid Şerîf, Risâle fi'l-ictihâd, Esâsü'l-iktibâs fi'l-mantık, Hâşiye ale'l-Mutavvel ve Nakdü'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr.*

Kaynaklarda veya yazma eserlerde Molla Hüsrev'e nispet edilen on bir tane eserin ise nüshasının bulunamaması, eser içinde Molla Hüsrev'in adının veya diğer eserlerine atfın geçmemesi gibi sebeplerle kendisine nispetinin bir önceki gruptakiler kadar kesin olmadığı kanaati hasıl olmuştur. Bu eserler tefsir, fıkıh, belagat ve astronomiyle alakalı olup bu bölümdeki eserlerin Molla Hüsrev'e aidiyetinin konu hakkında alan uzmanları tarafından yapılacak çalışmalarda sorgulanması gerekmektedir. Bu eserler şunlardır: *Risâle fi Esrâri'l-Fâtîha, Risâle fi tefsiri kavlihî Teâlâ: Lem Tekün Amenet min Kabl, Müşkilü'l-Ahkâm, Risâle fi Beyti'l-Mâl ve Keyfiyyeti Tasarrufi ve Masârifihi'l-Aşera, Hulâsatü'l-Fetâva'l-Bezzâziyye, Şerhu Telhisi'l-Câmi'i'l-kebîr, Şerhu Telhisi'l-Miftâh, Hâşiye alâ Şerhi'l-Miftâh li's-Sa'd, Hâşiye alâ Evveli şerhi'l-Miftâh li's-Seyyid, Risâle fi'l-Müşkilâti'l-Meşhûre fi ilmi'l-Hey'e ve müstezad türünden kısa bir manzume.*

Son olarak on dört eserin ise Molla Hüsrev'e aidiyetinin yanlış olduğu kanaatine varılmıştır. Bu yanlış nispetlerin çoğunun eser

¹²² Koca, "Molla Hüsrev", 30/254.

¹²³ Alak, "Molla Hüsrev'in Belâgat İlimlerine Dair Hâşiye ale'l-Mutavvel Adlı Eseri", 203-4.

¹²⁴ Koca, "Molla Hüsrev", 30/254.

¹²⁵ Müellifin adının mukaddimeye geçtiği bir nüsha için bk. Molla İskender b. Hüseyin er-Rûmî, *el-Cevheretü'l-Münîfe fi Şerhi Vasıyyeti Ebî Hanîfe* (Konya: Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, BY3786), 101b-115b.

¹²⁶ Koca, "Molla Hüsrev", 30/254.

¹²⁷ DİA Molla Hüsrev maddesinde yer alan ve kataloglarda Molla Hüsrev' nispet edildiği söylenen *Erba'a ve hamsîne farîza* (Antalya Elmalı Halk Kütüphanesi, 2788) isimli eserin nüshasını görme şansımız olmadı. Kaynaklarda kendisine nispet edildiğini tespit edemediğimiz bu eserin de yanlışlıkla Molla Hüsrev'e nispet edilmiş olması muhtemeldir.

¹²⁸ Müellif ve eserleri için bk. Mustafa Öz, "Şerefeddin el-Âmilî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/552-53.

¹²⁹ Koca, "Molla Hüsrev", 30/254.

veya müellif isminin kütüphane kayıtlarına yanlış girilmesinden, diğer bir kısmının ise nüsha üzerinde veya akademik çalışmalarda eserin yanlışlıkla Molla Hüsrev'e nispetinden kaynaklandığı görülmüştür. Molla Hüsrev'e bu tür yanlışlıklardan ötürü tefsir, kıraat, kelam, fıkıh, vaz gibi konularda risale, şerh, hâşiye ve metinler nispet edilmiştir. Bu eserler de konularına göre şöyledir: *Risâle fi't-tefsîr*, *Tefsîru Sûreti Hûd ve Yûsuf*, *Tefsîru Sûreti'l-Kadr*, *Şerhü'l-Kırâ'ât*, *Hâşiye alâ Şerhi'l-Adud*, *Hâşiye alâ Tavâli'i'l-envâr*, *Hâşiye ale'l-Hayâli*, *Risâle 'alâ 'Asabe-i Seb'a*, *er-Risâletü'l-Vudûiyye fi Resâili's-Şer'ati'l-Mustafaviyye*, *Risâle fi'l-beyyine*, *Kâşifetü's-Şübehâti'l-Alâ'iyye*, *el-Cevheretü'l-münîfe fi şerhi Vasıyyeti Ebî Hanîfe*, *el-Fusûlü'l-mühimme fi te'lîfi'l-ümme* ve *Risâle fi'l-vaz*.

Yapılan araştırma esnasında her geçen gün yenilenerek daha eksiksiz ve doğru hale gelen yazma eser veri tabanlarında kataloglamadan kaynaklanan bazı hataların giderildiği, yanlış eser ve müellif isimlerinin düzeltildiği, daha önce müellifi meçhul olan bazı eserlerin müelliflerinin tespit edildiği de görülmüştür. Diğer taraftan dijitalleşme sürecinin hızlanmasıyla yakın gelecekte katalog, kaynak ve akademik çalışmalardaki birçok hatanın düzeleceği ve böylece akademik çalışmaların önündeki bu tür yanlışlardan kaynaklanan bazı engellerin kalkıp doğru bilgiye daha kolay ve çabuk ulaşılacağı ümit edilmektedir.

Kaynakça | References

- Ahî Çelebî Yûsuf b. Cüneyd. *Tefsîru Sûreti Hûd ve Yûsuf*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 322, 1a-20a.
- Akgündüz, Ahmet. "Dürerü'l-hükkâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/27-28. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Alak, Musa, "Molla Hüsrev'in Belâgat İlimlerine Dair Hâşiye ale'l-Mutavvel Adlı Eseri". *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu Bildiriler*. ed. Tevfik Yücedoğru vd. 199-256. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013.
- Cici, Recep – Uslu, Bilal. "Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan Fıkıh Risaleleri: Tespit, Tasnif ve Değerlendirme". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 33 (2019), 625-80.
- Çelik, İmam Rabbani. "Molla Hüsrev'in Telvîh Hâşiyesi". *Osmanlı'da İlm-i Fıkıh*. ed. Mürteza Bedir vd. 47-74. İstanbul: İSAR Yayınları, 2022.
- Duman, Zeki. "Kur'an'da Naklolunan Yusuf (a.s) Kıssası Işığında Görev İsteme Meselesi ve Molla Hüsrev", *Molla Hüsrev Mehmet Efendi Kongresi Tebliğleri*. ed. Ahmet Hulûsi Köker. 85-96. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, 1992.
- Ençakar, Aziz. "Birgivi'ye Nispet Edilen Kelime-i Tevhîde Dair Lugaz'ın Asıl Müellifi ve Bu Lugaz Üzerine Yazılan Şerhler". *İslam Tetkikleri Dergisi* 13/2 (2023). 605-631.
- Ençakar, Orhan. "Molla Hüsrev'in Dürerü'l-Hükkâm'ı Etrafında Oluşan Literatür". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 12/23 (2014). 223-277. *er-Risâletü'l-Vudûiyye fi Resâli'ş-Şerâti'l-Mustafaviyye*. Bursa: İnebey Kütüphanesi, Hüseyin Çelebi, 357, 1b-50b.
- Fazlıoğlu, İhsan. "Molla Hüsrev'in Astronomisi Üzerine Bazı Gözlemler: Risale fi'l-Müşkilâti'l-Meşhûre fi İlmî'l-Hey'e", *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu Bildiriler*. ed. Tevfik Yücedoğru vd. 77-103. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013.
- Güler, İsmail, "Molla Hüsrev'in Hızır Bey'e Naziresi", *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu Bildiriler*. ed. Tevfik Yücedoğru vd. 257-264. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013.
- Hâşiye ale'l-Hayâli*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 2189, 99a-135a.
- İltaş, Davut. "Osmanlı'da Fıkıh Usulü Çalışmaları ve Molla Hüsrev'in Mirkât ve Mir'at'ı". *Osmanlı'da İlm-i Fıkıh*. ed. Mürteza Bedir vd. 75-110. İstanbul: İSAR Yayınları, 2022.
- İsam Tahkikli Neşir Kılavuzu*. haz. Okan Kadir Yılmaz. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020.
- İpşirli, Mehmet. "Medrese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/329. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Karabulut, Ali Rıza. "Molla Hüsrev'in Eserleri", *Molla Hüsrev Mehmet Efendi Kongresi Tebliğleri*. ed. Ahmet Hulûsi Köker. 125-133. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, 1992.
- Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-zunûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, haz. Şerefettin Yalıtıkaya, Kilisli Rifat Bilge, Beyrut: Dâru İhyâit-türâsi'l-Arabî, ts.
- Kâtib Çelebi. *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl*; thk. Mahmud Abdülkadir el-Arnaut. İstanbul: Ma'hedü'l-Buhus ve'd-Dirasati'l-Arabiyye; İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 2010.
- Kılıç, Filiz. "Müstezad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/148-49. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Koca, Ferhat. "Mir'âtü'l-usûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/148. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Koca, Ferhat. "Molla Hüsrev". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/252-54. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Koca, Muhammed Ali. "el-Akâ'idü'n-Nesefiyye ve el-Akâ'dü'l-Adudiyye Örneğinde Osmanlı'da Akaid Risaleleri: Problemler, Özellikler ve Literatür", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/28 (2016). 41-94.
- Kozalı, Abdurrahim. "Molla Hüsrevs Werk: Şarhu Uşûl al-Pazdawî". *Hikma Zeitschrift für Islamische Theologie und Religionspädagogik* 5 (2012), 140-173.
- Kozalı, Abdurrahim. "Şerhu Usulî'l-Pezdevî Üzerine Bazı Mülahazalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 11/22 (2013). 285-304.
- Mecdî Mehmed Efendi. *Hadâ'iku'şekâ'ik (Şakaik-i Nu'maniyye ve Zeyilleri)*, 1. cilt içinde haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Molla Hüsrev, *Risâle fi Esrâri'l-Fâtihâ*, "Molla Hüsrev'in Risâle fi Esrâri'l-Fâtihâ Adlı Eserinin Tahkik ve Değerlendirmesi", thk. Ceyda Gürman, Usûl: İslam Araştırmaları 28 (2017), 213-228.
- Molla Hüsrev. *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-ahkâm*. İstanbul: Merkezü Harf li'l-Bahsi ve't-Tatvîri'l-İlmî, 2022/1443; İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa, 563.
- Molla Hüsrev. *er-Risâle fi'l-Velâ*. nşr. Hasan Özer. "Molla Hüsrev'in *er-Risâle fi'l-Velâ*'sı, Molla Gürani'nin Reddiyesi ve Molla Hüsrev'in Cevabı: Tahkikli Neşir". *İslam Araştırmaları Dergisi* 24 (2010), 173-208.
- Molla Hüsrev. *er-Risâletü'l-Ma'mûle alâ Sûreti'l-En'âm*. İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa, 1609, 1b-6a; İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 110, 153a-170b; Şehit Ali Paşa, 322, 20b-29b; Hacı Beşir Ağa, 666, 51b-55b; Konya: Yusuf Ağa Kütüphanesi, 12, 80b-95a.
- Molla Hüsrev. *Esâsü'l-iktibâs fi'l-mantık*, thk. Hasan eş-Şâfiî ve Muhammed es-Seyyîd Cemâleddin. Kâhire: el-Meclisü'l-a'lâ li's-sekâfe, 2004; İstanbul Topkapı Saray Kütüphanesi, III. Ahmed, 3428.
- Molla Hüsrev. *Gurerü'l-ahkâm*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 918; İstanbul: Topkapı Saray Kütüphanesi, 1032, 1a-152b.

- Molla Hüsrev. *Hâşiye Alâ Envâri't-Tenzîl ve Esrâri't- Te'vîl*. "Molla Hüsrev'in Hâşiye Alâ Envâri't-Tenzîl ve Esrâri't- Te'vîl Adlı Eserinin 1-83. Varaklarının Tahkîki". thk. Hayder Mohammed Jasım. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Molla Hüsrev. *Hâşiye Alâ Envâri't-Tenzîl ve Esrâri't- Te'vîl*. "Molla Hüsrev'in Hâşiye Alâ Envâri't-Tenzîl ve Esrâri't- Te'vîl Adlı Eserinin 168-249. Varaklarının Tahkîki". thk. Müfide Gökler. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Molla Hüsrev. *Hâşiye Alâ Envâri't-Tenzîl ve Esrâri't- Te'vîl*. "Molla Hüsrev'in Hâşiye Alâ Envâri't-Tenzîl ve Esrâri't- Te'vîl Adlı Eserinin 88-167. Varaklarının Tahkîki". thk. Mehmet Ali Yağlıoğlu. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Molla Hüsrev. *Hâşiye alâ Hâşiyetî'l-Muhtasar li's-Seyyid Şerîf*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, 229, 125b-177b.
- Molla Hüsrev. *Hâşiye ale'l-Beyzâvî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, 229, 1b-123a.
- Molla Hüsrev. *Hâşiye ale'l-Mutavvel*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 2186; Yeni Cami, 1024.
- Molla Hüsrev. *Hâşiye alâ Şerhi Miftâhi'l-ulûm*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 3650, 134b-141a; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler, 3836, 93a-97b; Bursa: İnebey Kütüphanesi, Ulucami, 3557, 112b-133b.
- Molla Hüsrev. *Hâşiye ale't-Telvîh*. Kayseri: Râşid Efendi Kütüphanesi, 637; İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Nuru Osmaniye, 1311.
- Molla Hüsrev. *Hulâsatü'l-Fetâva'l-Bezzâziyye*. İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Fâzıl Ahmed Paşa, 1595, 179a-253a; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler, A1159.
- Molla Hüsrev. *İcâzetname*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Rağıp Paşa, 1297, 87b-88a.
- Molla Hüsrev. *Kelâm müteallik bi't-tesmiye*. İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Hafız Ahmed Paşa, 329, 148b.
- Molla Hüsrev. *Mir'âtü'l-usûl fi şerhi Mirkâti'l-vüsûl*. thk. İlyas Kaplan. Beyrut: Dâru Sâdır. 2011/1432; İstanbul: Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa, 527; İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa, 479, 21b-227b.
- Molla Hüsrev. *Mirkâtü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl*. Michigan Üniversitesi Kütüphanesi, 187; İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Damad İbrahim Paşa, 479, 1b-17a.
- Molla Hüsrev. *Nakdü'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr*. "el-Faslü'l-Evvel min Kitâbi Nakdi'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr li-Molla Hüsrev: Dirâse ve Tahkîk". thk. Mustafa Şen. *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 7/7 (2017). 197-229.
- Molla Hüsrev. *Nakdü'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr*. "el-Faslü's-Sâlis min Kitâbi Nakdi'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr li-Molla Hüsrev: Dirâse ve Tahkîk". thk. Anas Almadani. *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 4/7 (2017). 231-60.
- Molla Hüsrev. *Nakdü'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr*. "Molla Hüsrev'in Nakdu'l-efkâr fi Reddi'l-Enzâr Adlı Eserinin Hadis İlmi ile İlgili İkinci Bölümünün Tahkiki". thk. Hasan Uçar - Mehmet Emin Güzel. *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 4/2 (2021). 347-404.
- Molla Hüsrev. *Nakdü'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr*. "Tahkîkü'l-Fasli'l-Hâmis fi-mâ Yeteallaku bi-İlmi'l-Belâga min Kitâbi "Nakdü'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr" li-Şeyhi'l-İslâm Molla Hüsrev". thk. Hasan Uçar. *İslâm Araştırmaları Dergisi* 38 (2017). 123-65.
- Molla Hüsrev. *Nakdü'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr*. "Tahkîkü'l-Fasli'r-Râbi' fîmâ Yeteallaku bi-İlmi'l-Usûl min Kitâbi Nakdi'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr li'l-İmâm Molla Hüsrev". thk. Adel Abed. *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019). 211-38.
- Molla Hüsrev. *Nakdü'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, 525; Giresun Yazmaları, 92.
- Molla Hüsrev. *Risâle fi usûli'l-fikh*. "Hanefî Fakîhi Molla Hüsrev'in (885/1480) Fıkıh Usûlüne Ait Bir Risâlesi", thk. Hasan Özer, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 8 (2006). 271-288.
- Molla Hüsrev. *Risâle fi'l-ictihâd*. İstanbul: Topkapı Saray Kütüphanesi, III. Ahmed, 1032, 153b-159b.
- Molla Hüsrev. *Şerhu Telhîsi'l-Câmi'i'l-kebîr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3752, 38a-42a.
- Molla Hüsrev. *Şerhu Usûli'l-Pezdevî*. İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi, 1141, 191a-208b; İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 362.
- Molla Hüsrev. *Tefsîru Sûreti'l-Kadr*. Bursa: İnebey Kütüphanesi, Orhan, 196, 118a-130a.
- Müeyyedzâde, Abdurrahman b. Ali. *Tefsîru Sûreti'l-Kadr*. thk. Dîa Faisal Mohammed Anter. *Mecelletü'l-buhûs ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye* 62. 269-99.
- Öz, Mustafa. "Şerefeddin el-Âmilî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/552-53. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Özen, Şükrü. "Teftâzânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/299-308. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Özen, Şükrü. "Tenkîhu'l-Usûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/454-58. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Özen, Şükrü. "Velâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/11-15. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özer, Hasan. "Molla Hüsrev'in Fatih'e Sunduğu Fıkıh Usûlü Risâlesinin Tahlil ve Tercümesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 30 (2017). 45-70.
- Özpilavcı, Ferruh. "Fatih Sultan Mehmed'in Emriyle Molla Hüsrev Tarafından Arapçaya Çevrilen Esâsü'l-İktibâs Fi'l-Mantık Tercümesi Üzerine Bir İnceleme". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 7/7-1 (2021). 3-56.
- Taşköprizâde. *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâ'i'd-Devleti'l-'Osmaniyye*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1975/1395; İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 835M.

- Tezcan, Tuğrul. "Molla Hüsrev'in En'am Suresi Üzerine Bir Risalesi". ed. Ali Açıklık vd. 3/287-97. *Gazi Osman Paşa Üniversitesi Tokat Tarihi ve Kültürü Sempozyumu Bildiriler*. Tokat: Tokat Valiliği Özel İdaresi, 2015.
- Tunç, Cihat. "Molla Hüsrev'in İlmi Hayatı", *Molla Hüsrev Mehmet Efendi Kongresi Tebliğleri*. ed. Ahmet Hulûsi Köker. 5-12. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü, 1992.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "el-Akâidü'l-Adudiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/216. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Tavâliu'l-Envâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/180-81. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Zâhidî, Ebû'r-Recâ Necmüddîn Muhtâr b. Mahmûd b. Muhammed. *Kunyetü'l-Münye li-tetmîmi'l-ğunye*. Kalkûta: 1245/1830.

